

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI*

Musa SEZER**

ÖZ

Eğriboz, Yunanistan'ın doğu kıyısındaki Eğriboz adasında yer almaktadır. Venedik tarafından müstahkem bir hâle getirilen Eğriboz, Ege'nin önemli deniz üslerindendi. Ada ve şehre ilk Türk akını, 1333'te Aydınolu Umur Bey zamanında gerçekteşmiştir. Şehir, Osmanlılar tarafından 1470 yılında Venedik'ten alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen şehrin ismi Osmanlı kaynaklarında Eğriboz, Ağriboz, İğriboz, İğribos gibi çeşitli şekillerde geçmektedir. Osmanlılar tarafından aslı Grekçe Egripos olan söylenişine uygun olarak Eğriboz denildi. Fethinden itibaren bir sancak yapılan Eğriboz, 16. yüzyılın ortasına kadar Rumeli Eyaleti'ne, bundan sonra ise Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1831 yılında Yunanlılara bırakılana kadar yaklaşık 360 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.

Eğriboz'un Osmanlılar tarafından fethiyle Türk-İslam şehri görüntüsüne kavuşma süreci de başlamış oldu. İlk başta askerî açıdan önemli olan Eğriboz, daha sonra Müslümanların yaşamasına uygun hâle getirilmeye başlanmıştır. St. Mary Kilisesi'nin camiye çevrilmesi ve bir hamam yaptırılmasıyla başlayan şehirleşme süreci daha sonra da devam etti. Şehrin Müslüman halkın yaşamasına elverişli hâle getirilmesiyle nüfus da yükselişine geçmiştir. Eğriboz vakıflarını konu alan bu çalışmanın temel kaynakları, 16. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerindeki evkaf kayıtlarıdır. Bu defterlere Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden ve Kuyûd-ı Kadime Arşivi'nden ulaşılmıştır. Vakıfların gayrimüslimlerden fethedilen bir şehrin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında gösterdiği etki, Eğriboz'da da kendini göstermektedir. Vakıfların etkisiyle Eğriboz'un çehresi değişmiş ve bir Osmanlı şehri hâline getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Eğriboz, Ağriboz, Vakıf, Tahrir Defterleri.

* Bu çalışma, Erzurum Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (ETÜ, BAP, Proje Numarası: 2024/001) tarafından desteklenmiştir.

** Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, ORCID: orcid.org/0000-0003-3659-4085, E-posta: musa.sezer@erzurum.edu.tr

OPEN ACCESS

MUSA SEZER

FOUNDATIONS OF THE SANJAK OF CHALKIS IN THE FIRST HALF OF THE 16TH CENTURY

ABSTRACT

Evia is located on the island of Evia, of the eastern coast of Greece. Eğriboz, fortified by Venice, was one of the most important naval bases in the Aegean. The first Turkish raid on the island and the city took place in 1333 during the reign of Aydınoğlu Umur Bey. The city was taken from Venice by the Ottomans in 1470. The name of the city conquered by Fatih Sultan Mehmet is mentioned in Ottoman sources in various ways such as Eğriboz, Ağriboz, İğriboz, İğribos. It was called Eğriboz by the Ottomans in accordance with the original Greek Egripos. Eğriboz, which was made a sanjak after its conquest, was attached to the Rumeli province until the middle of the 16th century and then to the Cezâyir-i Bahr-i Sefid province. It remained under Ottoman rule for about 360 years until it was left to the Greeks in 1831.

With the conquest of Evibos by the Ottomans, the process of its becoming a Turkish-Islamic city began. Initially important from a military point of view, Eğriboz was subsequently adapted to accommodate a Muslim population. The urbanisation process, which started with the conversion of St. Mary's Church into a mosque and the construction of a bathhouse, continued afterwards. As the city was made suitable for the Muslim population, the population also began to increase. The main sources of this study on the foundations of Eğriboz are the records of the foundations in the tahrir books of the first half of the 16th century. These books were obtained from the Presidential Ottoman Archive and the Kuyud-ı Kadime Archive. The effect of foundations on the Turkification and Islamisation of a city conquered from non-Muslims is also evident in Evibos. The establishment of these foundations transformed Evibos, turning it into a functioning Ottoman city.

Keywords: Greece, Chalkis, Foundation, Tahrir Books.

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the waqf institutions in Eğriboz/ Chalkis during the first half of the sixteenth century, when the city was under Ottoman administration. It aims to analyze, at a micro level, the Ottoman urbanization process and the functioning of the waqf system in provincial towns. Located within the present-day borders of Greece, Chalkis dates back to the early Byzantine period. Owing to its strategic location in the Aegean Sea, it served as an important naval base during both the Byzantine and Venetian periods, before coming under Ottoman rule in 1470. From that time onward, Chalkis became the center of a sancak within the Ottoman administrative system. Its conquest not only dealt a blow to Venetian and pirate activities but also contributed to consolidating Ottoman dominance in the Aegean.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Egriboz constituted a major settlement encompassing a wide geographical area and incorporating numerous inhabited units. Owing to its favorable climatic conditions, the island was conducive to the cultivation of various tree species and diverse types of fruit. Surrounded by exceptionally well-constructed fortifications, it possessed a secure position of both military and strategic significance. Connectivity between the island and its surrounding regions was facilitated through a system of bridges, some of which were designed as drawbridges. These passages were placed under the constant supervision of appointed guards, ensuring strict regulation of access. Such a mechanism rendered unauthorized entry to the island virtually impossible. Remaining under Ottoman sovereignty for nearly 360 years, the city preserved its significance as a military, commercial, and cultural center until the early nineteenth century.

Following its conquest, the transformation of Chalkis into a Turkish-Islamic city was largely facilitated by the establishment and operation of waqf institutions. Through mosques, mescids, elementary schools (muallimhane), dervish lodges (zawiyas), baths (hammams), and cash waqfs, the city was reconstructed in both religious and social terms. In this respect, the waqf system exhibited in Chalkis the characteristic functions it assumed in the development of Ottoman urban centers more generally.

The primary sources employed in this study consist of tahrir registers preserved in the Presidential Ottoman Archives and the Kuyûd-ı Kadîme Archives. These registers provide detailed information on the revenue and expenditure structures of waqfs, their types, founders, and the conditions attached to them during the first half of the sixteenth century. The data reveal that waqfs in Chalkis not only fulfilled religious purposes but also assumed central roles in social welfare, education, the economy, and urban development. Thus, Chalkis constitutes a significant case study for understanding how waqfs functioned in provincial towns and how they shaped urban identity.

In the post-conquest period, the city gradually moved beyond its military function and began to acquire the characteristics of a Turkish-Islamic urban center, largely through the agency of waqfs. Indeed, the first tahrir of 1474 records only 32 Muslim households, whereas by 1506 this number had risen to 287. Such rapid demographic growth indicates that the city was rendered suitable for Muslim settlement through waqf-supported initiatives. The conversion of St. Mary's Church into a mosque, the construction of new mosques, the establishment of baths, and the founding of educational institutions were central elements of this transformation. Waqfs thus played a pivotal role in both the physical and social reconfiguration of the city.

According to the registers, the urban center contained two mosques, seven mescids, two baths, three elementary schools, and four zawiyas. Among the most significant waqfs were those of the Fatih Sultan Mehmed Mosque and the Davud Bey Mosque and Muallimhane. The mosque named after Mehmed the Conqueror, established through the conversion of St. Mary's Church, symbolized the Ottoman conquest. Its revenues financed the salaries of the imam, hatip, and muezzin, thereby

ensuring the continuity of religious services. These revenues derived primarily from shops, baths, and mills. Davud Bey- most likely the son of Umur Bey from the Evrenesoğlu family and the sancakbeyi of the city- not only constructed a mosque but also established a muallimhane, thereby making a significant contribution to local education. His waqf revenues included citrus and pomegranate orchards, olive groves, mills, and shares in baths. Such diversity guaranteed the sustainability of the waqf's income while integrating various sectors of the urban economy into the waqf system. Furthermore, the wide variety of cultivated fruits reflects the advancement of horticulture in the city, pointing to the importance of agricultural elements in the urban economy, the dietary practices of the local population, and the strategies employed by waqfs to diversify their sources of revenue. In this sense, the diversity of fruit cultivation can be regarded as an indicator of both the city's economic vitality and the quality of its social life.

Another important aspect highlighted in this study is the role of mescid waqfs. The Ahmed Bey, Koçi Bey, Kethüda Musa, Topçu Hızır, Küçük İlyas, Debbağ Ahmed, and Dizdar mescids were generally founded by members of the military elite or artisans. These mescids contributed directly to the formation of neighborhoods, around which new residential clusters emerged. Their revenues were typically derived from cash endowments, shops, vineyards, and gardens, and were allocated to the salaries of imams and muezzins, lighting expenses, and other religious services. Particularly noteworthy are the funds earmarked for the regular recitation of the Qur'an (cüz tilaveti), which underscored the continuity of religious life.

Zawiyas also constituted a vital component of the waqf system in Chalkis. The Saruca (Kuloğlu), Veli Baba, Derviş Mehmed, and Yakup Bey zawiyas served as centers where dervishes resided, travelers were accommodated, and various services were provided to the local population. Through these institutions, both religious life was supported and practices of social assistance were institutionalized. Their revenues consisted of vineyards, gardens, fields, shops, and cash, which were allocated both to the needs of the zawiya itself and to the sustenance of dervishes and travelers. Zawiyas played a crucial role, especially in the spread of Islam across Rumelia and in rendering new settlements attractive centers of habitation.

One of the most striking findings of the study concerns cash waqfs, a distinctive institution of Ottoman practice. These were widely utilized in Chalkis. While there were 16 such waqfs in 1523, their number rose to 38 by 1540, more than doubling within less than two decades. The total capital of cash waqfs increased from 41,200 akçes in 1523 to 87,400 akçes in 1540. Among them, the Ahmed Bey Mescidi Waqf possessed the largest capital (26,900 akçes), 11,000 of which came from its own resources and 15,900 from donations. The Koçi Bey Mescidi Waqf ranked second with 18,600 akçes, while the Sultan Mehmed Han Gazi Mosque Waqf, entirely funded through donations, had a capital of 10,600 akçes. These funds were generally invested at a rate of 20%, with the profits allocated to the maintenance of mosque fountains, water supply systems, Qur'anic recitations, and the salaries of imams and muezzins. Cash waqfs thus provided for both the continuity of religious services and met economic needs through interest-free financial mechanisms. In doing so, they

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

preserved religious sensitivities while simultaneously stimulating urban economic activity. The substantial allocation of resources to water-related expenditures in certain waqfs—such as the Sultan Mehmed Han Waqf—demonstrates both the centrality of water as a basic necessity and its role in ritual purity and religious practice.

The income and expenditure records of these waqfs further reflect the practical application of Ottoman waqf law. As waqf properties were considered to belong to God, their preservation was of utmost importance. Responsibility for their protection lay with the entire community, beginning with the ruler himself. Any damage to or unauthorized use of waqf assets was strictly prohibited, and individuals were obliged to compensate for any harm caused. Waqf founders, anticipating possible misuse of their endowments, frequently included imprecations (bedduas) against those who might violate their conditions. In Chalkis, for example, certain Jewish residents were found to have incorporated waqf shops into their houses; this practice was prohibited, and legal measures were adopted to prevent damage to waqf property. Such cases underscore that the safeguarding of waqf assets was not merely a religious obligation but also a legal responsibility.

In conclusion, the case of Chalkis provides significant insights into the operation of the Ottoman waqf system in provincial urban settings. Waqfs in the city ensured the continuity of religious services, supported educational institutions, institutionalized social assistance, and regulated the urban economy. The foundations established by prominent figures such as Sultan Mehmed the Conqueror and Davud Bey were decisive in the Islamization of the city, while mescid and zawiya waqfs contributed to neighborhood formation and social organization. Cash waqfs, for their part, emerged as a distinctive mechanism meeting both financial and religious needs.

This study seeks to make both a documentary and an analytical contribution to the scholarship on Ottoman urban history and waqf institutions. By focusing on Chalkis as a micro-level case study, it aims to shed light on the broader processes of Ottoman urbanization. The findings demonstrate that through their multifaceted functions, waqfs transformed Ottoman cities into vibrant centers of religious, social, economic, and cultural life, rather than merely administrative and military hubs. In this respect, the waqfs of Chalkis can be seen as a tangible manifestation of Ottoman civilization's ideals of social solidarity, religious sensitivity, and urban development.

Giriş

Günümüzde Yunanistan sınırlarında Khalkis adıyla bilinen Eğriboz, Yunanistan'ın doğusunda uzanan Eğriboz (Évvoia) adasında Éuboea şehrinin merkezidir. Yunanistan anakarası ile deniz arasında Euripos boğazının en dar

yerinde kurulmuştur.¹ Euboea adasındaki bir yarımada'daki şehrin kuruluşu, Bizans devrinin ilk yıllarına rastlamaktadır. İlk zamanlar Euripos boğazı kıyısında, eski Khalkis şehrinin batısında küçük ve korunaklı bir yerleşimdi. Grekçe Egripos olan şehrin adına Osmanlı hâkimiyetinde aslına uygun bir şekilde Eğriboz denildi.² Venedikliler ise Negroponte (Halkis) diyordu.³ Şehrin ismi kaynaklarda *Eğriboz*, *Ağrıboz*, *İğriboz*, *İğribos* şekillerinde geçmektedir. Şehrin ismi, Osmanlı kronik yazarlarından Âşıkpaşazâde tarafından “İğriboz”, Oruç Bey tarafından “İğribos”, İbn Kemal ve İdris-i Bitlisî tarafından ise “Eğriboz” şeklinde kaydedilmiştir.⁴ Evliya Çelebi, Eğriboz olarak söylendiğini, ancak Osmanlı resmî belgelerinde “Ağrıboz” olarak yazıldığını bildirmiştir.⁵ Günümüzde ise çoğunlukla Eğriboz olarak bilinmekte ve yazılmaktadır.

Bizans İmparatorluğu'nun idaresinde olan şehir, 1204 yılından sonra Venedik'in eline geçmiş ve 1304'te müstahkem bir hâle getirilmiştir. Osmanlılar tarafından fethine kadar Venedik tarafından Ege'deki en gelişmiş deniz üssü olarak kullanılmıştır.⁶ Öyle ki, pek çok önemli harekât buradan başlatılmakta ve yürütülmekteydi. Konstantinopolis'in Osmanlılar tarafından kuşatılması esnasında Venedik'in göndereceği yardım gemilerinin Eğriboz'da konuşlanmasına karar verilmiş ve yardım donanması 29 Mayıs'ta buradan hareket etmiştir.⁷

Türklerin Eğriboz'a ilk gelişi Aydınoğlu Umur Bey'in 1333'te yaptığı akınları esnasında gerçekleşmiş, ancak şehrin fethi Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸ Eğriboz, fethine kadar birçok

¹ Bkz. Ekler: Harita 1.

² Machiel Kiel, “Eğriboz”, *TDVİA.*, C. 10, İstanbul 1994, s. 491; V. L. Ménage, “Eğriboz”, *Encyclopaedia of Islam*, Vol. II, E.J. Brill, Leiden 1991, s. 691.

³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Negroponte_Triar%C5%9Fisi#/media/Dosya:Negroponte_by_Giacomo_Franco.jpg, (05.02.2025).

⁴ Âşık Paşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (haz.) Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 243; Oruç bin Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz.) Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 107; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (Tenkidli Transkripsiyon), (haz.) Şerafettin Turan, TTK. Yayınları, Ankara 1991, s. 283; İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt-VII. Ketibe-Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, (haz.) Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK. Yayınları, Ankara 2019, s. 189.

⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Cilt, 1. Kitap, (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 232.

⁶ Kiel, *a.g.m.*, s. 491; Ménage, *a.g.m.*, s. 691.

⁷ Halil İnalçık, *Fatih Sultan Mehmed Han*, (ed.) Tayfun Ulaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 177, 166.

⁸ Kiel, *a.g.m.*, s. 491; Ménage, *a.g.m.*, s. 691.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Osmanlı akınına uğramıştır. Sultan II. Murad döneminde 1426-1428 yıllarında Osmanlı donanması Venedik'i endişelendirecek şekilde güçlenmiştir. Bu dönemde iki Venedik gemisi ele geçirilmiş ve Gelibolu'ya çekilmiştir. Eğriboz'a çok şiddetli Osmanlı akınları devam etmekteydi. Sultan II. Mehmed, Venedik ile 1446'da yapılan barış antlaşmasına rağmen Ege Denizi'ne gönderdiği korsanları aracılığıyla Venedik'e ait birçok yeri ve Eğriboz'u vurmuştur. Daha sonra tahta geçen babası Sultan II. Murad, 1446 sonbaharında bir adamını göndererek alınan mal ve esirleri iade ettirmiştir. Fakat akınlar bundan sonra da devam etmiştir. 1446-1449 yılları arasında aralıksız üç yıl hücum edilen Venedik adaları büyük zarar görmüştür. Yapılan yağmalarla önemli miktarda ganimet ve esir elde edilmiştir. Venedik İstanbul'un fethinden sonra özellikle Eğriboz'un elinden alınacağı endişesini taşıyordu. Bu nedenle 1453-1454 yıllarında Ege denizinde güvenliğini sıkılaştırmıştır.⁹

Fatih Sultan Mehmed, Ege denizinde hâkimiyeti sağlamak, hatta Anadolu ve Rumeli kıyılarını Hristiyan donanmalarının tasallutundan korumak amacıyla 1454'ten itibaren Kuzey Ege adalarını (Limni, Taşoz, Midilli, İmroz, Semadirek) ve Eğriboz adasını ele geçirmiştir.¹⁰ Mora'nın fethinden sonra Mora, Yunan sahilleri ve Anadolu sahilleri arasında seyreden Osmanlı gemileri Eğriboz civarında Venedik ve Hristiyan korsanlarının saldırılarına maruz kalıyordu. Saldırlardan sonra bu gemiler kaçarak Eğriboz'a sığınıyorlardı. Bu ada dar bir boğazla karadan ayrılıyor ve bir köprü ile karaya bağlanıyor, köprü gerektiğinde kaldırılabilirdi.¹¹ Eğriboz, Venedik ve korsan gemileri için tam bir sığınak hâline geliyordu.¹² Venedik buradan sökülüp atılmadıkça Osmanlı gemileri için tehlikenin devam edeceği aşikârdır.¹³ Diğer taraftan Eğriboz'un alınması İstanbul'un iaşesinin sağlanmasında lojistik açıdan, Adalar Denizi'nde hâkimiyetin sağlanmasında ise askerî açıdan önem arz etmekteydi. Yani Eğriboz, bir taraftan kara, diğer

⁹ İnalçık, *a.g.e.*, s. 110, 148, 277.

¹⁰ Aynı yerde, *a.g.e.*, s. 231.

¹¹ Bkz. Ekler: Kroki 1.

¹² Evliya Çelebi Eğriboz'daki iki limandan bahseder. Yukarıda olanın yıldız rüzgârı ve poyraz tarafına açık olduğunu, kış günlerinde gemilerin burada yatamayacağını ve fırtınadan helâk olacağını söylemiştir. Aşağı taraftaki limanın ise büyük ve benzersiz bir doğal liman olduğundan bahsetmiştir. Hatta 400 parça gemi burada birlikte demir atabilirdi. Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 240.

¹³ Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, TTK. Yayınları, Ankara 2014, s. 200-201.

tarafından deniz kontrolünün, lojistiğın ve güvenliğın sağlanması açısından bir üs hâline getirilebilirdi.¹⁴

1467’de Arnavutluk seferine çıkan Mahmud Paşa, İskender Bey ile mücadelelerinde bu bölgede düşmana oldukça zarar vermiştir. Venedik Beyi bu saldırıların intikamını İslam topraklarına saldırarak almak istemiştir.¹⁵ Sultan Mehmed’in Karaman seferinden dönüp ordunun dinlenmeye çekildiği bir dönemde Venedik donanmasının başında bulunan general, donanmasını bir yere yığmış ve 80 gemilik bir kuvvetle harekete geçmiştir. Bu kuvvetler İnöz (Aynoz) sahillerine gelerek etrafı yakıp yıkmaya başladılar ve her yeri yağmaladılar. Buranın kadısı ve hatibi dâhil birçok Müslümanı esir aldılar. Bunu haber alan Osmanlı padişahı karadan ve denizden ordusunu hazırlattı. Eğriboz’un fethedilmesi Frenk Denizi’nde fitne ve fesadın sona ereceği anlamını taşıyordu.¹⁶

Sultan Mehmed’in emriyle Gelibolu Sancağı kendisine tımar verilen Mahmud Paşa, kaptân-ı derya olarak 200 gemiden oluşan kalabalık bir donanma oluşturdu. Gemi sayısı Oruç Bey Tarihi’nde 400 olarak verilmiştir. Ayrıca Anadolu ve Rumeli’den 10.000 azebin sefere katıldığı belirtilmiştir. Sefere Sultan Mehmed ve Mahmud Paşa dışında Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Gedik Ahmed Paşa da katılmışlardır. Eğriboz önüne gelindiğinde düşman köprüyü çekmiş olduğu için buraya yeniden bir köprü yapıldı. Padişahın karadan, Mahmud Paşa’nın ise denizden hücumları etkili oldu. Sefere getirilen çok sayıda top ile düşman adeta perişan edildi. Eğriboz’a yardıma gelen düşman deniz güçleri buna engel olamadılar. Önce Mahmud Paşa kuvvetleri harekete geçti ve kaleyi fethettiler (874/1469-1470). Padişahın ise, köprüden giriş yaptığı Eğriboz’un, üç gün üç gece yağmalanmasına izni verilmiş ve şehir bir Osmanlı toprağı olmuştur.¹⁷ Fethinden hemen sonra Tırhala Sancağı’nın güneyi Eğriboz’a bağlanmış ve

¹⁴ Muhittin Kul, “Muhasara ve Deprem: Kal’a-i Ağrıboz Tamiratları (1688-1715)”, *History Studies*, Cilt 13, Sayı 1, Şubat 2021, s. 70.

¹⁵ İbn Kemal, *a.g.e.*, s. 283.

¹⁶ İdris-i Bitlisî, *a.g.e.*, s. 189-190; İbn Kemal, *a.g.e.*, s. 284.

¹⁷ Âşık Paşazâde, *a.g.e.*, (haz.) Necdet Öztürk, s. 243-245; Âşık Paşazâde, *a.g.e.*, (haz.) Cemil Çiftçi, s. 252-253; Oruç bin Âdil, *a.g.e.*, (haz.) Necdet Öztürk, s. 106-107; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ-Neşri Tarihi*, Cilt II, (haz.) Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, TTK. Yayınları, Ankara 2014, s. 785-789; Behiştî Ahmed Çelebi, *Târîh-i Behiştî*, II, (haz.) Fatma Kaytaç, TTK. Yayınları, Ankara 2016, s. 296; Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü’l-Ahbâr 4. Rükün*, Cilt 4, (haz.) Suat Donuk, (ed.) Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 2024, s. 779-783.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

bir sancak hâline getirilmiştir.¹⁸ 12 Temmuz 1470 tarihinde Venedik'ten alınışından¹⁹ 1831'de yapılan antlaşma gereği Yunanlılara bırakılana kadar Osmanlı idari sisteminde yer almıştır.²⁰

Eğriboz, Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli Beylerbeyliği'nin 33 sancağından birisiydi. Bu dönemde sancakbeyi Ahmed Bey veled-i Kasım Bey idi. 1533'te yine Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlıydı.²¹ 1551-53 tarihli cizye defterine göre de yine söz konusu eyalete bağlı bir sancaktı.²² 1568-1574 tarihli listeye göre Kaptanpaşa veya Cezâyir-i Bahr-i Sefid olarak bilinen eyalete tabiydi.²³ Yine Evliya Çelebi de, Eğriboz'un Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kaptan Paşa Eyaleti'ne bağlı bir sancak olduğunu kaydetmiştir.²⁴

Fethinden sonra sancak hâline getirilen Eğriboz'a Atina, Budonitsa, İstefe (Tehebes), İzdin (Lamia), Livadiye, Salona (Amphissa) ve Talanda (Atalanti) kazaları dâhil edildi.²⁵ 1530 yılında Eğriboz, Atina, İstifa, Livadiye ve İzdin olmak üzere beş kaza bağlıydı.²⁶

Ege adlarından olan Eğriboz, çok geniş ve çok sayıda yerleşim yerine sahiptir. Güzel bir havası olan adada muhtelif ağaç ve meyveler yetişirdi. Oldukça sağlam surlara sahip adanın diğer yerlerle bağlantısı köprülerle sağlanırdı. Köprülerden bazısı tahtirevan şeklinde olup, kontrol muhafızlar tarafından gerçekleştirilirdi. Bir yabancımanın izinsiz bir şekilde içeriye girmesi imkânsızdı.²⁷ Eğriboz adasında 1000'den fazla köy vardı. Taştan yapılmış

¹⁸ Kiel, *a.g.m.*, s. 492, 493.

¹⁹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 2, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 231.

²⁰ Kiel, *a.g.m.*, s. 493.

²¹ Mehmet İnbaşı, "Eğriboz Sancağı İdarecileri (1756-1792)", *Cihannüma-Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt VI, Sayı 1, Temmuz 2020, s. 62.

²² Mehmet İnbaşı ve Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp-Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, TTK. Yayınları, Ankara 2018, s. 31.

²³ Mahmut H. Şakiroğlu, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid", *TDVİA.*, C. 7, İstanbul 1993, s. 500.

²⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Cilt, 1. Kitap, (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 155; Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 232-233.

²⁵ Kiel, *a.g.m.*, s. 493.

²⁶ *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmâl Defterleri (920-937/ 1514-1530) I-Karlı-ili, Agraboz, Mora, Rodos ve Tirhala Livâları <Dizin>*, (haz.) Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2007, s. 1, 3.

²⁷ İdris-i Bitlisî, *a.g.e.*, s. 190.

kaleler ve sağlam camilerin olduğu bir şehirdi. Konum olarak Mora ile Rumeli arasına düşmekteydi. Eğriboz hisarı öyle meşhurdu ki, bölgenin geçit kapısı ve kilidi konumundaydı. Hisarın batısından diğer İslâm beldelerine gidilebilmekte, yani hisar yol üzerinde bulunmaktaydı. Kale kapısı önüne inen bir çekme köprü vardı, gündüz iner gece çekilirdi.²⁸ Evliya Çelebi, ağaç köprüünün demir zincirinin her gece bekçiler ve kapıcılar tarafından dolaplar ile çekilip kaldırıldığını bildirmektedir. Beşgen şeklinde ve üç katlı olan Eğriboz Kalesi, Rumeli toprağına yakın bir uçta bulunurdu. Kale duvarları oldukça enli ve muhkem bir hâldeydi. Kuzey ve kuzeybatısı karaya, diğer tarafları ise denize bakıyordu.²⁹

16. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerinin temel alındığı bu çalışmada Eğriboz Sancağı'ndaki vakıflar konu edilmiştir. Söz konusu vakıflara ait gelir ve gider durumları, vakıf çeşitleri, vakıf yapıları, vakıf sahipleri, vakıflara ait şartlar gibi ayrıntılar üzerinde durulmuştur. Tahrir defterlerinden elde edilen bilgiler gerektiğinde tablolar hâlinde sunulmuştur. Vakıfların türlerine göre sınıflandırılmasında gelir türleri değil, tahrir defterlerinde ilgili vakfa ait başlık esas alınmıştır. Örneğin; *Vakf-ı Muallimhane-i Ali Çelebi* şeklinde kaydedilen vakfın nakit paradan başka bir geliri yoktu. Ancak söz konusu vakfın bu durumundan dolayı değil, muallimhane olması sebebiyle kendi yapı türünde olan vakıflar arasında değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Başka bir kayıta geçen *Vakf-ı Mescid-i Ahmed Bey* de aynı sebeple mescit vakıfları arasında değerlendirilmiştir.

Adalar Denizi'nde ve Balkan coğrafyasında önemli bir konumda olan Eğriboz'a ait vakıfların ortaya çıkarılması, vakıfların Eğriboz şehir yaşamına olan katkısının ortaya konulması, mikro düzeyde Eğriboz tarihine, makro düzeyde ise kent tarihi ve vakıf literatürüne katkı sağlaması çalışmanın başlıca amaçlarını oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışma ile Eğriboz'daki Türk-İslam medeniyeti ve kültürü varlıklarının kanıtlanmasına bir katkı sağlanacak, hem de vakıflar sayesinde Osmanlı şehirlerinin mamur hâle getirilmesine bir örnek daha eklenmiş olacaktır.

1. Eğriboz Merkezindeki Vakıflar

“Durmak, durdurmak, alıkoymak” anlamlarına gelen vakıf sözcüğü “bir malın sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayri bir amaç için sonsuza dek

²⁸ İbn Kemal, *a.g.e.*, s. 287.

²⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 233-234.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

tahsis edilmesi” şeklinde açıklanmaktadır.³⁰ Önemli bir hayır müessesesi olarak VIII. yüzyılın ortasından XIX. yüzyılın sonuna kadar İslam medeniyetinde sosyal, iktisadi ve kültürel hayatta oldukça etkili olan vakfın temelinde vicdani sorumluluk, iyilik, iyilik yapma isteği, yardımlaşma/dayanışma duygusu gibi insani özellikler bulunmaktadır. Kaynağını Kur’ân-ı Kerim’de geçen iyilik yapmak, yardımlaşmak, hayrat yapmakta yarışmak ile ilgili ayetler ve Hz. Peygamber’in sadaka ve sadaka-i câriye ile ilgili Hadis-i Şeriflerinden alan vakıf kurumu,³¹ muhtemelen İslâm’ın icadı değildir. Ancak İslam medeniyeti tarafından geliştirilmiş, Osmanlılar tarafından benimsenerek önemli bir yere getirilmiştir.³² Osmanlı Devleti’nde şehirlerin kuruluş ve gelişmesinde, genellikle de sosyal ve iktisadi hayatta etkili olan tesisler, vakıflar yoluyla kurulup idare edilmiştir.³³ İncelememize konu olan Eğriboz şehrinin de bu kabilden bir Osmanlı şehri olduğuna şüphe bulunmamaktadır.

Eğriboz’da Osmanlı idaresinin ilk zamanlarında şehir sadece askerî açıdan önemliydi. Daha sonra Müslümanların yerleşimine uygun hâle getirilmeye başlandı. St. Mary Kilisesi camiye çevrildi ve bir hamam yaptırıldı. Cami harcamalarının karşılanması amacıyla dükkânlara ait kira gelirleri vakfedildi. İlk tahrir 1474’te yapıldığında 32 Müslüman hane vardı. 1506’da bu sayı 287’ye yükseldi. Nüfus sekiz Müslüman mahallede ikâmet etmekteydi. Bu tarihte tespit edilen camiler, mescitler, hamamlar ve zaviyeler ile şehrin bir Türk-Müslüman şehri görüntüsü kazandığı anlaşılmaktadır.³⁴

Tahrir defterlerinde Eğriboz merkezinde kaydedilen ilk vakıf, Sultan Mehmed Han Gazi Cami-i Şerîf Evkâfi’dır. Sultan Mehmed’in, 1470’de Eğriboz’u kuşatan ve fetheden *Fatih Sultan Mehmed* olduğuna şüphe yoktur. Onun adını taşıyan cami 1530’da *Cami-i Şerîf*,³⁵ 1540’ta *Cami-i Âtik*³⁶ şeklinde kayıtlarda geçmektedir. 1640 yılına ait defterden Davud Bey’in

³⁰ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *TDVİA.*, C. 42, İstanbul 2012, s. 475, ss. 475-479.

³¹ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf-Tarih”, *TDVİA.*, C. 42, İstanbul 2012, s. 479, ss. 479-486; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, TTK. Yayınları, Ankara 2003, s. 25-26.

³² Mehmet Genç, “Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 42, 2014, s. 10.

³³ Ömer Lütfi Barkan, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 23, 1963, s. 239.

³⁴ Kiel, *a.g.m.*, s. 491-492.

³⁵ BOA. TT.d. 367, s. 62.

³⁶ BOA. TT.d. 431, s. 1054-1055.

Eğriboz'da yaptırdığı caminin de *Cami-i Cedid* olarak tanındığı anlaşılmaktadır.³⁷ Eğriboz'da bulunan Sultan Mehmed Camii, fethin ilk yıllarında camiye çevrilen St. Mary Kilisesi idi.³⁸ Eğriboz kalesi içinde yer alan caminin bulunduğu mahalle “Mahalle-i Câmî-i Şerîf” şeklinde anılmaktaydı.³⁹

Tahrir defterlerinde geçen bir diğer vakıf eseri, Davud Bey adına yapılan cami ve muallimhanedir. Davut Bey, Eğriboz sancakbeyiydi⁴⁰ ve 1506 yılında hayattaydı. İki cami yaptıran Davud Bey'in kendisi büyük ihtimalle Evrenosoğulları'ndan Umur Bey'in oğludur. Eğriboz'daki Sultan Mehmed ve Davud Bey camilerinin yanı sıra söz konusu vakıflara ait birer de hamam yaptırılmıştır. Bunlardan başka iki bey ile dizdar, kethüda, topçu gibi askerî zümre mensupları adına beş mescit, Debbağ Ahmed adında bir esnafa ait mescit olmak üzere toplam altı mescit vardır.⁴¹ Bu sayı 1540 yılına kadar yediye yükselmiştir. İncelenen tahrir defterlerinde vakıflara ait nakit paraların işletilmesi usulü ile oluşturulan para vakıfları da bulunmaktadır. Yapılan incelemelerde para vakıflarının işletim oranlarının %20 olduğu görülmüştür.

1.1. Cami ve Muallimhane (Mektep) Vakıfları

Tahrir defterlerinde Davud Bey Evkafındaki cami ve muallimhanelerin gelir-giderleri birlikte kaydedildiği için bunları ayırt etmenin imkânı yoktur. Bu nedenle cami ve muallimhaneler burada aynı başlık altında yazılmıştır. Diğer taraftan camiler genellikle tek başına yapılar değildi. Özellikle Türklerde imaret veya manzume denilen yapıların merkezini cami oluştururdu. Böylece camilere ek olarak çarşı, han, hamam, fırın, hazire, darüşşifa, türbe, medrese, kervansaray, kütüphane, mukavvithane, sebil, tabhane, aşhane, boyahane, salhane, başhane gibi birçok yapıdan başka sıbyan mektebi (muallimhane) de bulunmaktaydı. Bu yapılar bir şehrin yeni bir semtinin çekirdeğini teşkil etmekteydi.⁴² Camiler ile muallimhanelerin yan yana bulunması vakıfların sadece dinî bakımdan

³⁷ TKG. KK. TT.d. 9, vr. 311b.

³⁸ Kiel, *a.g.m.*, s. 491.

³⁹ 1530 yılı için bkz. BOA. TT.d. 367, s. 62; *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmâl Defterleri (920-937/ 1514-1530) II-Karlı-ili, Agrıboz, Mora, Rodos ve Tırhala Livâları <Tıpkıbasım>*, (haz.) Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2007, s. 62.

⁴⁰ BOA. TT.d. 35, s. 730.

⁴¹ Kiel, *a.g.m.*, s. 492.

⁴² Semavi Eyice, “Cami-II. Mimari Tarihi”, *TDVİA.*, C. 7, İstanbul 1993, s. 57; Barkan, *a.g.m.*, s. 239.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

insanlara fayda sağlamadığı, eğitime ve eğitimin kurumsallaşmasına da önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Tahrir vakıf kayıtlarından elde edilen sonuçlar da, cami ile muallimhanenin (mektebin) yan yana ya da birbirine yakın olduğu yönündedir.

Tahrir kayıtlarından Eğriboz merkezde Fatih Sultan Mehmed adına bir selatin camii ve sancakbeyi Davud Bey adına bir cami tespit edilmektedir. Muallimhane sayısı ise Davud Bey, Ali Çelebi ve Kâtip Murad adına olmak üzere üç tanedir.

1.1.1. Sultan Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) Han Gazi Camii-Şerîf Evkâfı

Bu cami Eğriboz Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildiğinde, St. Mary Kilisesi iken fethin bir nişanesi olarak Fetih/Fethiye Camii'ne dönüştürülmüştür. Bu durum aslında Osmanlı hâkimiyetinin tipik bir özelliğidir ve fethedilen şehrin Türkleştirilmesi/İslamlaştırılması sürecinin bir parçasıdır. Evliya Çelebi, 17. yüzyılın ortalarında bulunduğu Eğriboz'da 11 selâtin camiiinin varlığından bahsetmiştir. Bunlardan en eskisinin Fatih Sultan Mehmed Han Camii olduğunu ve caminin boyunun 130, eninin 90 adım olduğunu bildirmiştir. İki kapılı ve sanatlı bir yapı olan caminin içinde bir su kuyusu vardı. İçinde 48 mermer sütun olan caminin minaresi dört köşe kule biçimindeydi.⁴³

16. yüzyıldaki kaydına ilk defa 1506 yılına ait tahrir defterinde rastlanan ve Sultan Mehmed Han Gazi adını taşıyan cami Eğriboz Kalesi içindeydi. Geliri Eğriboz merkezdeki hamam hissesinden 4.100 akçe, Eğriboz kalesindeki 63 dükkândan 1.848 akçe olmak üzere toplam 5.948 akçedir. Gelirlerden cami hatibine günde 4 akçe, imama 4, müezzine 2, kayyuma 1, hasırlara ve çerağ yağına 1 akçe harcanmıştır. Bu masraflardan başka tamir giderlerine yaklaşık 1.640 akçe⁴⁴ kalmıştır. O dönem hamamın tamir edilmesi gerektiği ve tamir giderlerinin 2.450 akçe olduğu kaydedilmiştir. Bu miktar vakfa bağışlanan 6.436 akçeden karşılandıktan sonra bakiye 3.982⁴⁵ akçedir.

⁴³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 236; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri-Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk- V. Kitap Yunanistan'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt IV (4., 5., 6. Kitap), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000, s. 195.

⁴⁴ Verilenlere göre 1.628 akçe kalmaktadır (12x360=4320 → 5948-4320=1628).

⁴⁵ Verilenlere göre 3.986 akçe kalmaktadır.

Camiye bitişik ve güney tarafında bulunan bir yer hatipler tarafından önceden beri tasarruf edildiği gibi yine hatiplerin tasarrufu devam etmiştir.⁴⁶

1523'te hamam hissesi 3.500 akçeye gerilemiş ve dükkân gelirleri yazılmamıştır.⁴⁷ 1530 yılı kayıtlarında Eğriboz merkezde *Cami-i Şerif* adında bir mahalle olduğu görülmektedir.⁴⁸ Sultan Mehmed adına yaptırılmış olan caminin adı bu mahalleye de verilmiştir. 1540 yılı tahrir kayıtlarında camiden *Cami-i Atik* şeklinde bahsedildiği de kayıtlarda görülmektedir.⁴⁹ 1530'da hamamdan 3.500 akçe ve dükkânlardan elde edilen 1.072 akçe vakfın gelirleri arasındadır. Ayrıca 19 dükkânın senede 432 akçe; 43 dükkânın 702 akçe ve 31 dükkânın yine 702 akçe hasılatı vardır. Açıklamalardan anlaşıldığına göre bu dükkânlardan bazıları kullanılır durumda, bazıları ise kullanılamayacak kadar harapdır. Harap dükkânların tamir edilip kullanır hâle getirilmesi ve istihdama açılması istenmekteydi. Vakıftan günlük 4 akçe imama, 4 akçe hatibe, 5 akçe müezzine, 1 akçe kayyuma ve 1 akçe Haraççı Hızır'a ödeme yapılmıştır.⁵⁰ Bu ödemelerin toplamı senelik 5.400 akçedir.

1540'da Sultan Mehmed Han'ın Eğriboz merkezdeki vakıf akarlarından elde edilen gelirlerin, Eğriboz Kalesi içindeki caminin hatibine, imamına, müezzine, kayyumuna, hasırlarına, aydınlatma yağlarına ve tamir giderlerine harcanması öngörülmüştür. Bu giderler Eğriboz'daki bir hamamdan elde edilen 3.476 akçe hisse ile dükkânlardan elde edilen 1.524 akçe kira gelirinden karşılanacaktır. Gelirlerin toplamı 5.000 akçedir. Gelirler arasında zeytinyağı imalatında kullanılan bir değirmen Yoğurdcu Ali tarafından işletilmekte ve senelik geliri 80 akçe yapmaktadır. Diğer bir zeytinyağı değirmeni ise harap hâldedir. Bahsi geçen dükkânların sayısı 93 idi ve aylık düzenli olarak gelir elde edilmektedir. Yukarıda yazılan 1.524 akçe dükkân kira geliri sonraki sayfada artı 1.942 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu dükkânlardan bir tanesi, bir Yahudi tarafından işletilmektedir. Dükkân kayıtlarının devamında 47 adet dükkân kaydı daha bulunmaktadır ve bunların önce harap olduğu daha sonra mamur hâle getirildiği anlaşılmaktadır.⁵¹

⁴⁶ BOA. TT.d. 35, s. 729.

⁴⁷ BOA. TT.d. 420, s. 237.

⁴⁸ BOA. TT.d. 367, s. 62.

⁴⁹ BOA. TT.d. 431, s. 1054-1055.

⁵⁰ BOA. TT.d. 367, s. 72-73; 367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ... II, s. 72-73.

⁵¹ BOA. TT.d. 431, s. 1038-1040; BOA. TT.d. 196, s. 274.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Söz konusu cami vakfı kayıtlarında 1540 yılında birçok kişinin nakit parasının işletilmesinden⁵² elde edilen kazancını cami vakfına bağışladığı tespit edilmektedir.⁵³ Bağışlanan paralara dair ayrıntılı veriler şu şekildedir:

Tablo 1: 1540 Yılında Sultan Mehmed Han Gazi Cami-i Şerif Evkafına Bağışlanan Paralar

Vakfeden	Nakit (akçe)	Ribh ⁵⁴ (Kâr) (senelik)	Şart ve açıklama
Eğriboz Kalesi Yiğitlerinden Ali	1.000	200	150 akçesini caminin musluğu için, 50 akçesini musluk yanındaki kuyunun urgan ve kova alımı için
Eğriboz Kalesi Yiğitlerinden Hacı Mustafa	1.000	200	Camide günde yarım cüz okunması için
Hacı Veli	3.000	600	Camide günde bir cüz tilaveti için
Mehmed Dizdar	2.000	400	Cami imamının günde bir cüz okuması için
Mustafa ve Yusuf (Hekim Ahmed'in çocukları)	1.100	220	İki günde bir cüz tilavetin için
Oruç b. Ahmed	2.000	400	Caminin musluğu için
Şah Huban Hatun	500	100	Caminin musluğu için
Toplam	10.600	2.120	

Kaynak: BOA. TT.d. 431, s.1054-1055.

Vakfa gelir sağlayan yedi para vakfı bulunmaktadır. Nakit para toplamı 10.600 akçe olan para vakıflarında kazanç tutarı 2.120 akçe ve hepsinin işletim oranları %20'dir. Bağışlar daha çok cüz tilavetine, sonra sırasıyla cami musluğuna, musluk yanındaki kuyunun urgan ve kovasına harcanmıştır.

Kayıtlarda cami vakfının giderleri arasında bulunan çalışan yevmiyeleri ve yine günlük diğer giderler önemli yekûn tutmaktadır. Buna

⁵² Para vakıflarında işletim yöntemleri ve Muamele-i Şer'iyye meselesi için bkz. Özen Tok, *Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri Para Vakıfları*, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2008, s. 8-10.

⁵³ BOA. TT.d. 431, s. 1054-1055.

⁵⁴ Ribh: Ticaretten hasıl olan kazanç, faidedir. Paranın faizine de denir. <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic20>, (10.04.2025).

göre hatibe 4, imama 4, müezzine 2, kayyuma 1, hasır ile birlikte aydınlatmada kullanılmak üzere alınacak yağa 1 akçe harcanırken, kalan para ise tamir masraflarına sarf edilmiştir.⁵⁵ Kayıtlarda yer almasa da bahsi geçen bu giderlerin yıllık tutarı 4.320 akçedir. Bunlardan başka yine 1540 yılında Sultan Mehmed'in Eğriboz merkezde bulunan camisinin bazı giderleri İzdin'de yaşayan gayrimüslim halkın cizyesini toplayan haraççıdan alınmaktadır ve bu sebeple söz konusu giderler İzdin vakıfları arasında kaydedilmiştir. Buradan caminin hatibine günlük 5 akçe, imamına 4, müezzine 3 ve kayyum ile şem (mum) ve hasır masrafları için 180 akçe harcanmaktadır. Bu masrafların toplamı yıllık 4.500 akçe olarak hesaplanmaktadır.⁵⁶

Camiye bitişik ve kible tarafında bulunan yarım dönüm yer, hatip tarafından tasarruf edilmektedir.⁵⁷ Vakfin sonunda gelir sağlanan dükkânlarla ilgili ilginç bir açıklama yer almaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bazı dükkânlar, Yahudiler tarafından işletilmektedir. Rençber Yahudi taifesi mahallede sakin olup, evlerinde dükkân açmışlardır. Yani evlerinin bir kesimini tadilat yaparak dükkâna dönüştürmüşlerdir. Oysaki dükkâna dönüştürülen evler başka kimselerin mülkiyetindedir ve anlaşıldığı üzere tasarruf edilmesi için vakfa tahsis edilmişlerdir. Bu Yahudiler dükkânların dışarıdan ön cephelerini yaptırıp evlerinin içinden kapı açıp ahır, ev ve dükkânları ayırmışlardır. Bu nedenlerle haklarında vakıf malına zarar ve ziyan verdikleri konusunda şikâyette bulunulmuştur. Bunun üzerine evlerinden dükkân açıp satış yapanların soruşturulup söz konusu dükkânlarda oturmaları, dükkâna çevirmek amacıyla evlerin ön cephelerinde tadilat yapmaları ve ev içinden kapı açmaları yasaklanmıştır. Aksi durumda vakfin zarara uğrayacağı nedeniyle bu tür eylemler men edilmiştir.⁵⁸ Nitekim

⁵⁵ BOA. TT.d. 431, s. 1040.

⁵⁶ BOA. TT.d. 431, s. 1061 "Mezkûrların vazifeleri İzdin keferesinin cizyesini cem iden haraççıdan alınur."

⁵⁷ BOA. TT.d. 431, s. 1040.

⁵⁸ BOA. TT.d. 431, s. 1040 "Zikr olan dükkânlarda temekkün olan rencber Yahudi taifesi çıkub mahallede sakin olub evlerinde dükkân açub bey' ve ... itmekle dekâkin-i mezkûrunun fevti ahâr kimesnelerün mülk evleri olmağın taşdan dükkân yüzün yapub bina idüb evlerinin içinden kapu açub zikr olan dükkânların nicesü ahur ve evler ayırtub istihdâm itdükleri ecilden icâre-i vakfa hayli noksan zarar ve ziyan müretteb olduğu pâye-i serîr-i âlâya arz olundukda evlerinden dükkân açub satu pazar idenlerün sorulub mezkûr dükkânlarda oturmak ve dükkân yüzün yapub evleri içinde kapu açanlar men' olunub girü taşradan kapu açılıb dükkân olub rencbere vireler, oturur rencber bulunmazsa alınugelen maktû kapu açub istihdâm idenden alınub vakfin mahsûlâtına zarar irişmemek emr olunub, ber müceb-i fermân-ı şerif defter-i cedide kayd olundu".

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

konuyla ilgili İslam âlimlerinin Osmanlı vakıf hukukuna dair görüşleri açıktır. Bu görüşlerden biri “İcareteynli vakıf gayr-i menkulde bölünebilme özelliği olmayan ve bölünebilir özelliği olsa da bölünmesi vakfa bir zararı söz konusu olacaksa bölünmesi sahih değildir.” şeklindedir.⁵⁹ Osmanlı vakıf hukukunda vakfedilen mallar Allah’ın mülkü olarak kabul edilmekte ve vakıf mallarının zarar görmemesi sorumluluğu devlet başkanından başlayarak toplumun her ferдинin bir sorumluluğudur. Vakıf mallarına zarar verecek bir davranış hiç kimsenin salahiyetinde değildir. Öte yandan vakfeden kimseler bağışladıkları mallarının değiştirilmesi veya zarar görmesi ihtimalinden endişe duyarak, bunu gerçekleştirecek kimselere beddua ve lanet okumuşlar, bu tür eylemleri men etmişlerdir. Ayrıca vakıf malına zarar veren kişi bu zararı karşılamakla yükümlü tutulmuştur.⁶⁰ Buna göre bazı Yahudi kimselerin Eğriboz’da vakıf mallarını tadilat yapmak suretiyle, asıl amacı dışında kullanmak gayesiyle değişikliğe uğratarak zarar vermeleri durumunun İslam-Osmanlı hukukunda kabul edilebilir bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

1.1.2. Davud Bey Camii (Cami-i Cedid) ve Muallimhanesi Vakfı

Evliya Çelebi’nin bildirdiğine göre kale içinde yer alan Davud Bey Camii, 913 (1507-1508) yılında inşa edilmiş, kurşun örtülü ve kârgir kubbeli bir camidir.⁶¹ Semavi Eyice, Eğriboz’da minaresi tamamen yıkılan bir caminin Davud Bey Camii olması ihtimali üzerinde durmuş ve bu caminin tip bakımından Yunanistan’ın diğer camilerinden farklı olmadığını söylemiştir.⁶²

1506 yılında hayatta olduğu anlaşılan Davud Bey,⁶³ Eğriboz sancakbeyi idi. 1506 yılı tahrir defterinden elde edilen verilere göre Eğriboz merkezde kendi adına bir cami ve bir muallimhane inşa ettirmiştir. Gelirlerinin çok çeşitli olduğu görülen vakfa, Eğriboz’a bağlı Yultih? karyesinde turunç, nar ve değişik meyvelerden 2.850 akçe ve aynı köydeki diğer bahçelerdeki aynı tür ağaçlardan 100 akçe aktarılmıştır. Ayrıca Eğriboz’daki zeytin ağaçlarından 1.250 akçe, kale dışındaki hamam hissesinden 5.300 akçe, hamama ait meyve ağaçlarından 100 akçe, hamam

⁵⁹ Münir Yaşar Kaya, *Osmanlı Vakıf Hukuku (Ömer Hilmi Efendi’nin Ahkâmü’l- Evkâf’ı Özelinde)*, Sonçağ Akademi, Ankara 2021, s.165.

⁶⁰ Esmâ Nur Topçu, “İslam-Osmanlı Hukukunda Vakfa Müdahale Kavramı”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 2024, s. 833-883. s. 837, 843, 860.

⁶¹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 236; Ayverdi, *a.g.e.*, s. 195.

⁶² Semavi Eyice, “Yunanistan’daki Türk Mimarî Eserleri”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt XII, 1955, s. 219.

⁶³ Kiel, *a.g.m.*, s. 492.

yanındaki ev ile tarım yapılan bir yerden 300 akçe, İstifa merkezdeki iki taşlı değirmenden 4.510 akçe, Harmine karyesindeki dört taşlı değirmenden 7.000 akçe gelir elde edilmiştir. Toplam 21.410 akçe olan gelirler, vakıf çalışanlarına maaş ile hasır, aydınlatma ve tamir masrafları gibi cihetlere harcanmıştır.⁶⁴

Tablo 2: 1506 Yılında Davud Bey Evkafı Giderleri (Akçe)

Gider	Günlük	Gider	Günlük
Çerağcı ⁶⁵ ve kayyum ⁶⁶	2	Kâtip	4
Eczâhan ⁶⁷ (30 nefer)	30	Muallim	3
Ferrâş ⁶⁸	1	Muarif ⁶⁹	2
Halife	1	Müezzin	6
Hasır ve çerağ yağı	2	Mütevelli	6
Hatip	4	Nazır	2
İmam	4	Rakabe	2
Toplam			69

Kaynak: BOA. TT.d. 35, s.730-731.

Tabloda geçen “rakabe” sözcüğü sözlükte “Mülkiyete konu olan eşyanın sadece maddi varlığı anlamında bir fıkıh terimidir. Bir arazinin çıplak mülkiyetidir”⁷⁰ şeklinde ifade edilmiştir. Rakabenin “kul, köle, cârîye”⁷¹ anlamında da kullanıldığı ve tablodaki rakabe için günlük 2 akçe yevmiye harcandığı düşünülürse, bu terimin tabloda ikinci anlamıyla yer aldığı

⁶⁴ BOA. TT.d. 35, s. 730-731.

⁶⁵ Çerağcı/Çerağı: Özellikle tekkelerde lamba yakan görevli, kandilci. Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf İstihlaları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı XVII, 1983, s. 56.

⁶⁶ Kayyum: Vakıf kuruluşlarını koruyan, temizleyen, ışıktandırmalarıyla ilgilenen kimsedir. Yediyıldız, *a.g.m.*, s. 57.

⁶⁷ Eczâhan: Kur’ân- Kerim’in otuz bölümünden birini yani cüz’ okuyan görevlidir. Yediyıldız, *a.g.m.*, s. 57.

⁶⁸ Ferrâş: Müslüman mâbedlerinin ve vakıf kuruluşlarının halı ve hasır gibi mefruşatını temizleyen, seren ve nezâret eden kimsedir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 250.

⁶⁹ Muarrif: Hayır sahiplerinin adlarını cami ve tekkelerde hayır ile anan müezzin ve dervişlere denir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, MEB. Basımevi, Ankara 1983, s. 552.

⁷⁰ Ünal, *a.g.e.*, s. 554.

⁷¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001, s. 875.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

anlaşılır. Nitekim vakfiyeler üzerinde yapılan araştırmalar vakıflarda köle istihdam edildiğini göstermektedir.⁷²

Davud Bey Vakfı ile ilgili verilerden vakıftaki görevlilerin yaptıkları işlere dair önemli ayrıntılar elde edilmektedir. Cüz okumakla görevli kimseler günde bir kere Allah kelamını zikredip, sevabını Peygamber Efendimiz'in (SAV) ruhlarına ve vakıf sahibinin ruhuna hediye etmişlerdir. Yultih? karyesinde kervansaray görevlisine 50 akçe, bahçelerin harcamalarına, hamam ve değirmen vergileri ile cami ve muallimhanenin tamir giderlerine yılda 4.500 akçe verilmiştir. Evkafın nazırlığı vakıf sahibine meşrut edilmiş, o öldükten sonra ise evkafın bütün gelirleri çocuklarına bırakılmıştır. Sultan II. Bayezid Han, 15-25 Ocak 1507/ Evail (1-10) Ramazan 912 tarihinde Yultih? karyesinde olan bahçelerin ve Eğriboz merkezdeki zeytin bahçesinin öşür vergilerini kaldırıp, bahçelerin gelirlerini caminin masrafları için sarf olunmak üzere Davud Bey'e temlik etmiştir.⁷³

1523 yılında Davud Bey evkafı gelirlerinin Davud Bey'in Eğriboz'da olan camii ve muallimhanesine vakfedildiği görülmektedir. Bahçedeki turunç, nar ve diğer meyvelerden senede 4.500 akçe, zeytin bahçesi ve bağ mahsulatından 3.000 akçe, bir zeytin değirmeninden 100 akçe, hamam hissesinden 4.000 akçe, hamam yakınında tarım yapılan ve gelir getiren anlamında hasıllık denilen bir yerden 360 akçe elde edilmiştir. Ayrıca İstifa merkezdeki iki değirmenden 4.500 akçe, Harmine karyesindeki dört değirmenden 3.500 akçe olmak üzere toplam 20.860⁷⁴ akçe gelir sağlanmıştır.⁷⁵

1530 yılı kayıtlarında vakfa ait Eğriboz merkezde yine bir camisi ve bir muallimhane görülmektedir. Gelirler arasında turunç, nar ve diğer meyveler gibi mahsuller, zeytin bağı ve zeytin değirmeninden 100 akçe, gelir elde edilen hasıllık bir yerden 360 akçe, hamam hissesinden 4.000 akçe ve değirmenden 4.500 akçe vardır.⁷⁶ Daha önceki tahrire göre yüksek olan gelirler bu tahrirde azalmış durumdadır. Toplam 8.960 akçe olan gelirlerde önceki tahrire göre yaklaşık %42 düşüşün yaşandığı anlaşılmaktadır.

⁷² Geniş bilgi için bkz. Ahmet Köç, "Vakfiyelere Göre Vakıflarda Köle İstihdamı", *Osmanlı Devleti'nde Kölelik-Ticaret, Esaret, Yaşam*, (ed.) Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayınları, İstanbul 2017, ss. 227-248.

⁷³ BOA. TT.d. 35, s. 730-731.

⁷⁴ Verilenler toplandığında 19.960 akçe çıkıyor.

⁷⁵ BOA. TT.d. 420, s. 237.

⁷⁶ BOA. TT.d. 367, s. 73.

Davud Bey Camii'nin, 1640 (1050) yılına ait defterde *Cami-i Cedîd* olarak kaydedildiği görülmektedir.⁷⁷ 1540 yılına ait defterden anlaşıldığı üzere bu cami, Eğriboz merkezde inşa edilmiştir. Vakfın elde edilen gelirleri cami ve muallimhane için harcanmıştır. Davud Bey Vakfı'nın değişik kaynaklardan elde edilen gelirleri vardır ve bunlardan biri de bahçe ürünleridir. Nar ve ağaç kavunu/şadok anlamına gelen turunç meyvesinden senede 3.000 akçe gelir elde edilmiştir. Zeytin bahçesi ve zeytin değirmeninden senelik 600 akçe alınmıştır. Bahçedeki zeytin ağaçlarının sayısı normalde 1.642 idi, ancak birçoğu artık zeytin vermez olmuştur. Caminin yanında kiraya verilen bir evden 60 akçe kazanç sağlanmıştır. "Eğriboz'un varoşu" yani şehrin merkezi dışında olduğu anlaşılan hamamın hissesinden senelik 3.700 akçe elde edilmiştir. Hamam yanındaki dört yerdeki mahsulden senelik 60 akçe kazanç sağlanmıştır. İncelenen kayıtlardan değirmenlerden de vakfa gelir aktarıldığı anlaşılmakta olup, bunlardan İstifa kazasında faaliyet gösteren iki taşlı değirmenin senelik 4.200 akçe ve başka bir değirmenin 1.600 akçe gelir getirdiği görülmektedir. Böylece vakfın senelik 13.220 akçe olan gelirinden 10.440 akçe harcama yapılmıştır.⁷⁸

1540'ta Eğriboz kadısına vakfa nazırlık yapması karşılığında günlük 2 akçeden yıllık 720 akçe verilmiştir. Hatip ve imama günlük 4'er akçeden her birine yıllık 1.440 akçe, camide görevli müezzin ve muallimhanede görevli muallime günlük 3'er akçeden 1.080 akçe, muarraf ve kayyuma 2'şer akçeden her birine 720 akçe, mektep halifesine ise günlük 1 akçeden 360 akçe ödeme yapılmıştır. Vakfın mütevellisi 6 akçe yevmiyeden yıllık 2.160 akçe kazançla vakıf görevlileri arasında en çok kazanan görevlidir. Çalışan maaşları dışında vakfın aydınlatmasında kullanılan yağa ve bunun dışında hasırlara günlük 2 akçeden yıllık 720 akçe ödenmiştir. Bahsedilen bu cihetlere toplam 10.440 akçe harcanırken, vakfın bakiyesi 2.780 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.⁷⁹ 1540 yılı tahririnden elde edilen bu verilerden başka bazı hayırseverler tarafından ufak tefek bağışların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan Cafer bin Ahmed Hoca 1.000 akçe nakit parasından elde edilen 200 akçe kazancın 100 akçesini Davud Bey Camii'ne iki bal mumu alınması için bağışlamıştır.⁸⁰

⁷⁷ BOA. TKGM. KK. TT.d. 9, vr. 311b.

⁷⁸ BOA. TT.d. 431, s. 1041.

⁷⁹ BOA. TT.d. 431, s. 1041.

⁸⁰ BOA. TT.d. 431, s. 1055.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

1.1.3. Ali Çelebi Muallimhanesi Vakfı

Ali Çelebi Muallimhanesi Vakfı'nın nakit paradan başka bir gelirinin olmadığı ve bu gelirlerin yine Ali Çelebi'nin kendi adına bulunan muallimhaneye aktarıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1523'te vakfa ait 6.000 akçe nakit paranın işletilmesi ile elde edilen 1.200 akçe bu tarihte vakfin yegâne gelirini oluşturmuştur.⁸¹ 1530 yılına gelindiğinde nakit para olduğu belirtilmese de, yine 6.000 akçe kaydedilmiştir.⁸² 1540 yılı tahrir defterinde ise bu miktarın nakit para olduğu ve bundan hasıl olan kazancın 1.200 akçe olduğu görülmektedir. Söz konusu nakit paranın %20 kâr oranıyla işletildiği, elde edilen kârın 830 akçesinin muallime ve 330 akçesinin halifeye görev karşılığı verildiği anlaşılmaktadır. Yapılan hesaplamalar sonucu vakfin 40 akçe parası kalmıştır.⁸³

1.1.4. Kâtip Murad Muallimhanesi Vakfı

Vakfin 1540 yılı tahrir defterindeki kayıtlarında vakfedilen nakit paralar dışında senede 540 akçe gelir getiren bir bahçesi bulunmaktadır. Bu miktarın muallim tarafından tasarruf edilmesi şart koşulmuş, artması hâlinde ise muallimhanedeki talebelerin su masraflarına harcanması öngörülmüştür.⁸⁴ 1540'ta Kâtip Murad Muallimhanesi Vakfı başlığı altında bazı para vakfı kayıtları bulunmaktadır.

Tablo 3: 1540 Yılında Kâtip Murad Muallimhanesi Vakfına Vakfedilen Paralar

Vakfeden	Nakit	Kazanç	Şart ve açıklama
Eyne Bey nâm-ı diğer Kâsım	200	40	Elde edilen gelirin 36 akçesi Eski Cami'deki kuyunun urganına ve kovasına, 4 akçe ise mütevelliyeye verilecek.
Hacı Murad	1.500	300	Elde edilen gelir kuyuda bulunan musluğa su getiren kimseye verilecek.
Hızır bin Kürekçi	500	100	Elde edilen gelir su musluğuna su çeken kimseye verilecek.
Hüsna Hatun	4.000	800	Hüsna Hatun'un ruhu için Yeni Cami'de öğle vakti birer aşr tilavet edilecek ve nakit paranın kazancından 360 akçe ödenecek. Eski Cami'de sabah namazından sonra İkra Suresi okunacak ve 360 akçe ödeme

⁸¹ BOA. TT.d. 420, s. 239.

⁸² BOA. TT.d. 367, s. 73.

⁸³ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

⁸⁴ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

MUSA SEZER

			yapılacak. Kalan 80 akçe müteveli tarafından tasarruf edilecek.
Murad bin Hacı Murad	500	100	Elde edilen gelir kuyuda bulunan musluğa su getiren kimseye verilecek.
Toplam	6.700	1.340	

Kaynak: BOA. TT.d. 431, s.1054.

Kaydedilen beş adet para vakfının toplam 6.700 akçe nakit parası ve 1.340 akçe kârı vardır.⁸⁵ Ribh (kâr, kazanç) oranının ise bu verilerden yola çıkarak %20 olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Mescit Vakıfları

Eğriboz'da Ahmed Bey, Koçi Bey, Kethüda Musa, Topçu Hızır, Küçük İlyas, Debbağ Ahmed ve Dizdar mescitleri vardı. Bunlardan beşi askerî zümre, biri esnaf Debbağ Ahmed ve biri Küçük İlyas adında diğer bir kişidir.

1.2.1. Ahmed Bey Mescidi Vakfı

1540 yılına ait mufassal tahrir defterine göre Ahmed Bey adındaki mescit, Eğriboz Kalesi'ndedir. Vakfa ait 11.000 akçe nakit paranın %20 üzerinden işletilmesinden senelik 2.200 akçe kazanç sağlanmıştır. Vakıf şartına göre elde edilen bu kazançtan günlük 3 akçeden yıllık 1.080 akçe imama verilirken, müezzin ve müteveliye senelik ayrı ayrı 360 akçe sarf olunmuştur. Vakfın diğer harcamaları arasında sayabileceğimiz mum, zeytinyağı, hasır ve tamir giderleri için ise 200 akçe ödeme yapılmıştır. Bu şekilde yıllık toplam gider 2.000 akçe, bakiye ise 200 akçedir.⁸⁶ Ahmed Bey Mescidi Vakfı'na ait bu gelirlerin dışında tabloda adı geçen bazı kimselerin şartlar sunarak nakit akçeler vakfettikleri görülmektedir.

⁸⁵ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

⁸⁶ BOA. TT.d. 431, s. 1041.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Tablo 4: 1540 Yılında Ahmed Bey Mescidi Vakfı'ndaki Paralar

Vakfeden	Nakit	Ribh (Kâr)	Şart
Ahmed Arnavud	2.800	560	Berat gecesinde cüz tilaveti ve şem masrafı için
Hramlu? bin Kasım	2.100	420	Cüz tilaveti için
Mahmud Voyvoda	3.000	600	Cüz tilaveti için
Muslihiddin	6.000	1.200	Cüz tilaveti için
Nefise Hatun	2.000	400	Cüz tilaveti için
Toplam	15.900	3.180	

Kaynak: BOA. TT.d. 431, s.1041-1042.

Ahmed Bey Mescidi'ne hariçten gelir sağlayan beş adet para vakfının nakit toplamı 15.900 akçe, paraların %20 ile işletilmesinden elde edilen kazanç ise 3.180 akçedir. Bunlar arasında en yüksek nakit para Muslihiddin adında bir kimse tarafından vakfedilmiştir. Nakit paraların vakfedilmesinde çoğunlukla cüz tilaveti şart edilmiştir.⁸⁷

1.2.2. Koçi Bey Mescidi Vakfı

Eğriboz merkezde bulunan bu mescidin 1523 yılında dükkân, bağ, bahçe ve nakit para kazancından oluşan gelirleri mevcuttur. Vakfın dört dükkân, iki ev, 6.200 akçe nakit para, bahçe ve turunçtan elde edilen hasılatı, ayrıca 2.000 akçe başka bir nakit para, bir bağ ve başka bir bahçe olmak üzere gelirleri vardır. Bunlara ait gelirlerin toplamı 2.340 akçedir.⁸⁸ Muhtemelen bu tutar içinde toplam 8.200 akçe olan nakit paranın kârı da bulunmaktadır.

1530 yılına ait tahrir defterinde Koçi Bey Mescidi Vakfı'nın 2.340 akçe geliri vardır.⁸⁹ Eğriboz merkezindeki mescidin dükkân, bahçe ve nakit akçe gelirleri kayıtlıdır. 1540 yılı kaydına göre dört dükkânın her birinin ayda 5 akçeden yıllık 240 akçe gelir getirdiği görülmektedir. Diğer bir dükkândan senelik 24 akçe kira geliri olup, bahse konu dört dükkân gelirinin 180 akçesinin üç imama ve 60 akçesinin müezzine⁹⁰ senelik olarak ödendiği anlaşılmaktadır. Derzi Umur adında bir kişi tarafından turunç bahçesinden

⁸⁷ BOA. TT.d. 431, s. 1042.

⁸⁸ BOA. TT.d. 420, s. 238.

⁸⁹ BOA. TT.d. 367, s. 73.

⁹⁰ 1540 yılına ait kayıta müezzinin sayısı verilmemiş boş bırakılmıştır.

MUSA SEZER

elde edilen senelik 200 akçe gelir vakfa bağışlanmıştır. Bu gelir Koçi Bey Mescidi müezzine Kur'ân-ı Kerim'den bir cüz okuması şartıyla verilmiştir. Yine başka bir turunç bahçesinin senelik 100 akçe hasılatı Kasap İbrahim tarafından Kur'ân-ı Kerim'den yılda üç kıraat edilmesi şartıyla vakfedilmiştir. Kıraatın biri Koçi Bey Mescidi'nde diğerleri başka mescitlerde edilecektir. Bahsedilen bu gelirlerden başka Koçi Bey Mescidi'ne aşağıda görüleceği üzere birçok kez nakit akçe bağışlanmıştır.

Tablo 5: 1540 Yılında Koçi Bey Mescidi Vakfı'na Vakfedilen Paralar

Vakfeden	Nakit	Ribh (Kâr)	Şart ve açıklama
Vakfa ait	6.200	1.240	Mescid imamı mutasarrıf olacak.
---	900	180	Bağ hasılatından elde edilen 900 akçenin işletilmesi ile elde edilen 180 akçe şem ve hasır masraflarına harcanacak, kalanını ise imam ve müezzin tasarruf edecek.
Denrenig? Kasım bin Bayramlı	2.000	400	Koçi Bey Mescidi'nde müezzin olan kimseye günlük 1 akçe ile bir cüz okuması ve kalan 40 akçesinin mütevelliyeye verilmesi şart edilmiş.
Eğriboz Kalesi muhafızı Piri bin Kemal	2.000	400	Debbağ Ahmed Mescidi imamı Cafer Hoca hayatta olduğu sürece günlük bir cüz tilavet edecek, vefatından sonra ise Koçi Bey Mescidi'nde imam olan kimse buna mutasarrıf olacak.
Eyne Bey veled-i Gerge? Hızır	1.000	200	Mescidin kapısı önünde görevli Aydın halifeye verilecek.
Mehmed Çelebi Validesi	1.500	300	Koçi Bey Mescidi'nde imam olan kişiye günde bir cüz tilavet etmesi şartıyla vakfedilmiş.
Mehmed validesi Hundi Hatun	1.000	200	Koçi Bey Mescidi'nde müezzin olan kimseye günde aşr-ı Kur'ân ⁹¹ etmesi için vakfedilmiş.
Sipahi İshak	2.000	400	Elde edilen gelire üç cüz okunduktan sonra kalanı Koçi Bey Mescidi'nde müezzin olan kişiye günlük bir cüz okuması şartıyla verilmiş.
Sipahi İshak zevcesi	1.000	200	İmam olanın günlük bir cüz tilavet etmesi şartıyla vakfedilmiş.
Veli Ağa ibn-i Musa	1.000	200	Babasının ruhu için günlük bir cüz tilavet edilecek.
Toplam	18.600	3.720	

Kaynak: BOA. TT.d. 431, s.1042.

⁹¹ “Kur'ân-ı Kerim'in bir cemaat içinde sesli olarak okunan ve genellikle orta uzunluktaki on âyet kadar olan bölümlerine Türkler arasında verilen ad.” Muhammet Eroğlu, “Aşr-ı Şerif”, *TDVİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 24.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Mescit gelirleri arasında 10 adet para vakfı vardır. Nakit akçe toplamı 18.600 akçe ve bunun %20 ile işletilmesinden elde edilen kâr toplamı 3.720 akçedir. Para vakıflarındaki kâr (rihb) oranının hepsinde %20 oranında gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Vakfın giderleri arasında görevli maaşları, şem ve hasır giderleri bulunurken, vakıf şartları arasında cüz tilaveti, görevli maaşları ve diğer masraflara yapıldığı görülmektedir.⁹²

1.2.3. Kethüda Musa Mescidi Vakfı

Eğriboz merkezde bulunan bu mescit vakfına 1523 yılında iki dükkân, bir zeytin değirmeni ve 6.500 akçe nakit paranın kârı olmak üzere 1.550 akçe gelir sağlanmıştır.⁹³ 1530'da ise vakfın nakit akçesi 6.000 akçedir.⁹⁴

1.2.4. Topçu Hızır Mescidi Vakfı

1523'te Eğriboz merkezdeki vakfın bir değirmen, bir bağ, 200, 1.000, 100 ve 2.000 akçe gibi değişik miktarlardaki nakit paraların kazançlarından oluşan toplam 2.445 akçe geliri vardır.⁹⁵ Aynı vakıf 1530'da 1.045 akçe gelire sahiptir.⁹⁶

1.2.5. Küçük İlyas Mescidi Vakfı

Yine Eğriboz merkezde bulunan bu mescit vakfının 1523 yılında yedi evin aylık geliri, bir değirmen, 6.300 akçe nakit paranın kazancı, bir turunc bahçesi ve bir nar bahçesi gelirleri ile bir bağ ve 1.550 akçe olan başka bir nakit paranın kârı olmak üzere toplam 2.154 akçe geliri vardır.⁹⁷ Vakfın 1530 yılındaki geliri yine aynı miktardadır.⁹⁸

1.2.6. Debbağ Ahmed Mescidi Vakfı

Vakfın 1523 yılında 1.000 akçe nakit paradan elde edilen kâr, bir adet bağ ve mescit imamı tarafından tasarruf edilen iki dükkânın 1.126 akçe geliri

---

⁹² BOA. TT.d. 431, s. 1042.

⁹³ BOA. TT.d. 420, s. 238.

⁹⁴ BOA. TT.d. 367, s. 73.

⁹⁵ BOA. TT.d. 420, s. 238.

⁹⁶ BOA. TT.d. 367, s. 73.

⁹⁷ BOA. TT.d. 420, s. 239.

⁹⁸ BOA. TT.d. 367, s. 73.

vardır. Ayrıca bir değirmenin 200 akçe olan yarı hissesi vakfin diğer bir geliridir.⁹⁹ 1530 yılında 5.000 akçe kira geliri, bağ hasılından 40 akçe, iki dükkândan 86 akçe ve yağ değirmeninden 200 akçe elde edilmektedir.¹⁰⁰ 1540 yılına ait tahrir defterine göre vakfin 5.000 akçe parası senede 1.000 akçe gelir getirmektedir. Diğer taraftan vakfin gelirleri arasında bir adet bağdan senelik 70 akçe, iki adet dükkândan ise senelik 86 akçe gelir bulunmaktadır. İki dükkândan biri ayda 3, diğeri 4 akçe gelire sahiptir. Bunların dışında beş zeytinyağı değirmeninden senede 50 akçe gelirinin olduğu kayıtlıdır. Tahrir defterinde yapılan bir açıklamaya göre ilginçtir ki, daha önce değirmenlerin sayısı az iken 200 akçe, tahririn yapıldığı zaman değirmenlerin sayısının artmasına rağmen 50 akçe kaydedilmiştir.¹⁰¹ Bu durumun açıklamasına dair ilgili tahrir defterinde başka bir bilgi bulunmamaktadır. Vakfin sonunda hasıl ve zeytinyağı değirmeninden elde edilen gelirler toplamının 1.156 akçe¹⁰² olduğu yazılmıştır. Vakfin gelirleri mescidin imamı tarafından tasarruf edilmiştir.¹⁰³ Yine 1540 yılında Cafer bin Ahmed Hoca isminde bir kimse tarafından 1.000 akçe nakdin işletilmesinden elde edilen 200 akçenin 100 akçesi Debbag Ahmed Mescidi'ne iki bal mumu alınması için vakfedilmiştir.¹⁰⁴

1.2.7. Dizdar Mescidi Vakfı

Eğriboz merkezdeki söz konusu vakfin 1523'te işletilen 2.900 akçe nakit parası, bir bostan yeri, bir bağ, ayrı ayrı kaydedilen ve muhtemelen bağışlanan 1.600 akçe, 600 akçe ve 1.000 akçe parası vardır. Vakfin geliri nakit akçelerden elde edilen kârlardan başka bağ ve bostan gelirlerinden de oluşmaktadır. Bunlardan elde edilen toplam miktar 1.280 akçedir.¹⁰⁵ 1530'da vakfin kiradan elde ettiği 2.900 akçe yine işletilmekte ve kazanç sağlanmaktadır. Bundan başka vakfin 80 akçe zemin geliri ile bağdan elde ettiği gelir 200 akçedir.¹⁰⁶

⁹⁹ BOA. TT.d. 420, s. 238.

¹⁰⁰ BOA. TT.d. 367, s. 73.

¹⁰¹ BOA. TT.d. 431, s. 1053. "Mezkûr asiyâb olduğu yerde bundan evvel değirmen az olmanın 200 akçe hasıl kayd olunmuş, hâliya değirmenler ziyâde olduğu sebebden 50 akçe kayd olundu."

¹⁰² Toplandığında 1.206 akçe çıkmaktadır.

¹⁰³ BOA. TT.d. 431, s. 1053.

¹⁰⁴ BOA. TT.d. 431, s. 1055.

¹⁰⁵ BOA. TT.d. 420, s. 238.

¹⁰⁶ BOA. TT.d. 367, s. 73.

1.3. Zaviye Vakıfları

Tekkenin küçüğüne de denilen zaviye, bir tarikata bağlı dervişlerin şeyh yönetiminde yaşadıkları, gelip geçen yolculara yeme, içme ve barınma imkânlarının sağlandığı binaya denir. Zaviyeler yerleşim merkezlerinde ya da yol üzerinde inşa edilirdi.¹⁰⁷ Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli görevler üstlenen zaviyeler ve zaviye dervişleri, Anadolu ve özellikle Rumeli bölgesinde تنها yerlerde kendini göstererek Türklük ve İslâm'ın yayılmasında öncü rol üstlenmişlerdir.¹⁰⁸ Tahrir defterlerinde Eğriboz merkezde dört zaviye kayıtlıdır.

1.3.1. Saruca (Kuloğlu) Zaviyesi Vakfı

Tahrir defterlerinde Saruca/ Kuloğlu adıyla geçen zaviye, Eğriboz Kalesi dışında inşa edilmiştir. 1540 yılı kayıtlarına göre zaviyeye ait beş oda, bir mescit ve bir turunç bahçesi bulunmaktadır. Zaviyeye bir bahçede yetiştirilen turunç, nar ve başka meyvelerden elde edilen senelik 10 akçe hasılat aktarılmıştır. Bundan başka iki bağdan 300 akçe, bir tarladan 600 akçe gelir elde edilmiştir. Diğer taraftan 1.000 akçesi Mustafa ve 1.000 akçesi Sipahi oğlu Yusuf isminde kimseler tarafından bağışlanan 2.000 akçe nakit paranın işletilmesiyle 400 akçe kâr sağlanmıştır. Vakfa ait gelirlerin toplamı 1.310 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁰⁹

1.3.2. Veli Baba Zaviyesi Vakfı

Eğriboz merkezde bulunan zaviyenin 1523'te bağ, bahçeler, zeytin bahçesi ve ziraat edilen bazı yerlerden elde edilen 230 akçe geliri vardır.¹¹⁰ 1530 yılı kayıtlarında ise zaviye vakfı 200 akçe gelire sahiptir.¹¹¹ 1540'a gelindiğinde zaviye yanında ve zaviyeye ait bir dönüm bahçede nar, incir gibi meyveler yetiştirilmektedir. Bu bahçe yanında iki, zaviye yanında bir, zaviyeye ait bir hücrenin içinde iki ve turunç bahçesinde iki olmak üzere toplam yedi pınar bulunmaktadır. Zaviyeler çok sık abdest alınıp, ibadet ve zikir yapılan yerler olduğu için suya oldukça fazla ihtiyaç duyuluyordu. Bu

¹⁰⁷ Ünal, *a.g.e.*, s. 743.

¹⁰⁸ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler, I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı II, 1942, s.279-386. s. 284-285.

¹⁰⁹ BOA. TT.d. 431, s. 1053.

¹¹⁰ BOA. TT.d. 420, s. 239.

¹¹¹ BOA. TT.d. 367, s. 73. "Vakf-ı Zâviye-i Veli Baba, 200".

ihtiyaç göz önünde bulundurularak gerekli yerlerde çeşme yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Zaviye vakfına ait dört zeytin ağacından senede 12 akçe gelir alınmıştır. Ziraat yapılan üç dönüm bir yerden ise 70 akçe gelir elde edilmiştir. Başka bir yerde zaviyeye ait olup tarım yapılan ve gelir elde edilen bir buçuk dönüm hasıllık¹¹² yer vardır. Ayo-Kerat? karyesi sınırında 46 dönüm tarlanın yarısı yani 23 dönümü zaviyenin tapulu arazisidir. Diğer yarısı ise gayrimüslim şahıslara aittir. Bir dönüm olan başka bir tarla ise Mustafa Çelebi tarafından zaviyeye vakfedilmiştir. Yine Ayo-Kerat? karyesi sınırında 22 dönüm başka bir tarla vardır.¹¹³ Bu verilerden Veli Baba Zaviyesi Vakfı gelirlerinin topraktan elde edilen ürünlerden sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu arazilerin büyük çoğunluğu zaviyenin kendi tapulu arazisi olmakla birlikte az bir kısmı ise bağışlar yoluyla elde edilmiştir.

1.3.3. Derviş Mehmed Zaviyesi Vakfı

Bu zaviye Eğriboz'da varoş denilen kesimde, yani kale dışında inşa edilmiştir. 1506 yılı kayıtlarından Derviş Mehmed'in Veli Baba Zaviyesi dervişlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı kayıtlardan zaviyenin mukarrernamesinin ve hükm-i hümayununun olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bağ, bahçe ve diğer ziraat yerlerinden elde edilen 210 akçe yine zaviyenin harcamalarına sarf edilmiştir.¹¹⁴

1.3.4. Yakup Bey Zaviyesi Vakfı

1540 yılı tahrir defterinde Yakup Bey adına kayıtlı olan zaviye vakfının Eğriboz merkezdeki iki dükkândan 60 akçe, dört dönüm bağdan 300 akçe, zaviye yanındaki kervansaraydan 72 akçe ve tarım yapılan bir yerden 50 akçe olmak üzere toplam 482 akçe geliri vardır. Yakup Bey Zaviyesi Vakfı'nda çeşitli kaynaklardan elde edilen gelirler olduğu gibi vakfa ait olan nakit paranın para vakfı yoluyla işletilmesinden de gelir elde edilmiştir. Zaviyenin 2.300 akçe olan nakit parası, %20 oranı ile işletilmiş ve 460 akçe kâr sağlanmıştır. Bunun 400 akçesi zaviyenin musluğuna su getiren kişiye, 60 akçesi ise mütevelliyeye şart edilmiştir.¹¹⁵ Zaviyede su ihtiyacının olduğu ve bu ihtiyacın giderildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.

¹¹² "Zemîn-i hasıllık" BOA. TT.d. 431, s. 1053.

¹¹³ BOA. TT.d. 431, s. 1053.

¹¹⁴ BOA. TT.d. 35, s. 731. "Zâviye-i Derviş Mehmed, an dervişân-ı Veli Baba. Eğriboz'da Kal'adan taşrada, varoşdadır. Elinde dergâh-ı muallâdan mukarrernâme ve hükm-i hümayûnı vardır."

¹¹⁵ BOA. TT.d. 431, s. 1055.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

1.4. Cüz Vakfı

1.4.1. Ser-topçu Hamza Cüz Vakfı

Bu vakıf 1540 yılına ait tahrir defterinde Kâtip Murad Muallimhanesi Vakfı altındaki para vakıfları arasına kaydedilmiştir. Söz konusu vakfın belirtilen tarihte bir dükkândan senelik 24 akçe ve dokuz odadan 216 akçe olmak üzere toplam 240 akçe geliri vardır. Bu gelirler günde bir cüz tilavet edilmesi karşılığında vakfedilmiştir.¹¹⁶

1.5. Para Vakıfları

Para vakıfları sadece Osmanlı uygulaması olan bir vakıf çeşidi olarak Rumeli'nin fethinden beri uygulanmıştır.¹¹⁷ Para vakıfları toplumun nakit ihtiyacını karşılama gereksiniminden ortaya çıkmıştır. İslamiyet'e göre faizin haram olması nedeniyle, para vakıfları ile bu ihtiyacın faizsiz karşılanması amaçlanmıştır. Bunun için Osmanlı uleması verilen borç paranın tahsilinde bir takım yöntemler geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nde halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması için ülkenin hemen her yerinde para vakıfları kurulmuştur. Para vakıfları toplum hayatına yaptığı ibadet, eğitim, sağlık, bayındırlık, huzurevi, aşevi gibi temel katkılarla devlet üzerindeki büyük bir mali yükü de kaldırmış oluyordu.¹¹⁸ Ayrıca para vakıfları sermaye sağlama ve kredi verme gibi amaçlar da taşıyordu. Eğriboz özelinde de birçok para vakfının kurulduğu, halkın ve vakıfların çeşitli ihtiyaçlarının karşılandığı tahrir defterlerinden öğrenilmektedir.

1.5.1. Ahmed Kadı Para Vakfı

1540 yılında vakfa ait 3.000 akçe nakit paranın işletilmesi sonucu 600 akçe kazanç sağlanmış ve bu miktar ile vakfın bazı masrafları karşılanmıştır. Öğle ve ikindi vakitlerinde aşr okunması için günde 1 akçeden yılda 360 akçe müteveli tarafından imama verilmiştir. Eğriboz merkezdeki Cami-i Atik'e ait musluğun giderlerine senelik 30 akçe, aynı camide görevli faraşa 36 akçe, caminin haremine 54 akçe ve vakıf mütevellisine aşr için 60 akçe harcanmıştır.¹¹⁹ Vakfa ait toplam giderler 540 akçe, bakiye 60 akçedir.

¹¹⁶ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

¹¹⁷ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları-Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK. Yayınları, Ankara 2003, s. 11.

¹¹⁸ Metin Aktaş, *Para Vakıfları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2023, s. 12-13.

¹¹⁹ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

1.5.2. Diğer Para Vakıfları

Bu başlık altında evkaf tahrir defterlerinde hakkında az bilgi bulunan para vakıfları ele alınmıştır. Bunlardan 1523 yılında “Vakf, be-Cihet-i Musluk der bazar Ağriboz” şeklinde kaydedilen vakfın 3.800 akçe nakit parasından senede 745 akçe kâr elde edilmiştir.¹²⁰ Burada nakit paranın işletim oranının %19,60 olduğu anlaşılmaktadır. 1530 yılında aynı şekilde kaydedilen vakfın 3.500 akçe parası vardır.¹²¹

1540 yılında Kübra Hatun adında bir kimse kendisine ait 300 akçe nakit paranın işletilmesinden elde edilen 60 akçeyi Eğriboz merkezde yer alan Meydan Tekkesi'nin musluğunun masraflarına vakfetmiştir. Yine aynı tarihte Elif Hatun bint-i Hacı Hızır 1.000 akçe nakdin 200 akçe kârını Bali kuyusundaki musluğun gerekli harcamaları için vermiştir. Hacı Murad adında bir kişi 2.000 akçenin 400 akçe olan kârının 300 akçesini bir cüz okunması karşılığında ve 40 akçesini kendi vakfında görevli mütevelliyeye bağışlamıştır. Hacı Halife ise 2.000 akçe paranın 400 akçe olan kazancının 360 akçesini Eğriboz'da Hızır oğlu Veli'nin dükkânındaki musluğun harcamalarına, 40 akçesini ise kendi vakfının mütevellisine şart etmiştir.¹²² Burada geçen nakit paraların hepsinin kâr oranlarının %20 olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca burada para vakıflarından elde edilen kazançların su ve musluk harcamalarına sarf edilmesi dikkat çekicidir. Bilindiği üzere su özellikle abdest almada önemli bir ihtiyaçtır. Adı geçen hayır sahiplerinin bu bağışlarının sebebi abdest alınmasından hasıl olan sevaptan yararlanma istekleri olmalıdır.

Sonuç

Eğriboz şehrinin Osmanlı dönemindeki vakıflarını dönemin tahrir defterleri üzerinden inceleyen bu çalışma, vakıf sisteminin taşra şehirlerindeki işleyişine dair mikro düzeyde bir örnek olarak sunulmuştur. 16. yüzyıla ait tahrir defterlerine dayanan veriler, vakıfların yalnızca dinî hizmetlerin sürdürülmesini sağlamakla kalmadığını, aynı zamanda eğitimin kurumsallaşması, sosyal yardımlaşmanın sürekliliği, şehirleşmenin oluşturulması ve ekonomik hayatın düzenlenmesi gibi çok boyutlu işlevler üstlendiğini göstermektedir.

¹²⁰ BOA. TT.d. 420, s. 239.

¹²¹ BOA. TT.d. 367, s. 73.

¹²² BOA. TT.d. 431, s. 1054, 1055.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Eğriboz'daki cami, mescit, muallimhane ve zaviye gibi vakıf yapıları, bölgedeki İslamlaşma sürecini hızlandırmış ve şehir kimliğinin yeniden inşa edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu yapılar çevresinde oluşan mahalleler, sosyal dayanışma ve sosyal devlet anlayışının vakıflar aracılığıyla hayata geçirilmesine bir örnek olmuştur. Özellikle Fatih Sultan Mehmed ve Davud Bey vakıflarının gelir-gider kayıtları, Osmanlı vakıf yönetiminin mali gerçekliğe ve hukuki hassasiyetlere dayandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biri, para vakıflarının Eğriboz'da yaygın olarak kullanılmasıdır. Bu vakıflar, hem cami ve eğitim kurumlarının giderlerini karşılamakta hem de topluma faizsiz kredi imkânı sağlayarak ekonomik dolaşıma katkı sağlamaktaydı. Para vakıflarının %20 oranında işletildiği ve kârlarının genellikle cüz tilaveti, cami aydınlatması, musluk yapımı gibi özel hizmetlere tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Osmanlı toplumunun hem dinî hem de iktisadi ihtiyaçlarının şer'î hukuka uygun bir şekilde nasıl karşılandığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Vakıf mallarının korunmasına dair kayıtlar ise, Osmanlı vakıf hukukunun sahadaki uygulaması hakkında önemli ipuçları vermektedir. Eğriboz'da bazı Yahudi sakinlerinin vakıf taşınmazlarını izinsiz şekilde dükkâna çevirmesi üzerine alınan önlemler, vakıf malına verilen değeri ve kamu otoritesinin bu konudaki duyarlılığını göstermektedir. Bu örnek, vakıf hukukunun sadece teorik değil, pratik açıdan da güçlü bir denetim mekanizmasına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Eğriboz örneği üzerinden yapılan bu araştırma, Osmanlı vakıf sisteminin taşra şehirlerinde nasıl yapıldığını, toplumsal hayatla ne ölçüde iç içe geçtiğini ve vakıf kurumunun çok yönlü fonksiyonlarını kapsamlı biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışmanın, Osmanlı kent tarihi, vakıf hukuku, taşra yönetimi ve sosyal tarih araştırmalarına hem özgün hem de belge temelli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Eğriboz özelinde ortaya konan bu örneğin, benzer coğrafyalardaki vakıf sistemleriyle karşılaştırılmasının, Osmanlı şehirleşme süreçlerinin anlaşılmasına daha geniş bir anlayış kazandıracığı tahmin edilmektedir.

MUSA SEZER

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları:

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

Tapu Tahrir Defteri (TT.d.): 35, 196, 367, 420, 431.

2. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKG.), Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KK.)

Tapu Tahrir Defteri (TT.d.): 9.

II. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri:

367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmâl Defterleri (920-937/ 1514-1530) I-Karlı-ili, Agraboz, Mora, Rodos ve Tırhala Livâları <Dizin>, (haz.) Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2007.

367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmâl Defterleri (920-937/ 1514-1530) II-Karlı-ili, Agraboz, Mora, Rodos ve Tırhala Livâları <Tıpkıbasım>, (haz.) Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2007.

III. Kaynak ve Tetkik Eserler:

AKTAŞ, Metin, *Para Vakıfları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2023.

ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Âşık Paşazâde Tarihi*, (haz.) Cemil Çiftçi, Mostar Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (haz.) Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri-Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk- V. Kitap Yunanistan'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt IV (4., 5., 6. Kitap), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler, I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı II, 1942, ss. 279-386.

_____, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 23, 1963, ss. 239-296.

BEHİŞTİ AHMED ÇELEBİ, *Târih-i Behiştî*, II, (haz.) Fatma Kaytaç, TTK. Yayınları, Ankara 2016.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.

EROĞLU, Muhammet, “Aşr-ı Şerif”, *TDVİA*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 24.

EVLİYA ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Cilt, 1. Kitap, (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

_____, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Cilt, 1. Kitap, (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

EYİCE, Semavi, “Cami-II. Mimari Tarihi”, *TDVİA*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 56-90.

EYİCE, Semavi, “Yunanistan’daki Türk Mimarî Eserleri”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt XII, 1955, ss. 205-230.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ, *Künhü’l-Ahbâr 4. Rükün*, Cilt 4, (haz.) Suat Donuk, (ed.) Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 2024.

GENÇ, Mehmet, “Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 42, 2014, ss. 9-18.

GÜNAY, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, ss. 475-479.

İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (Tenkidli Transkripsiyon), (haz.) Şerafettin Turan, TTK. Yayınları, Ankara 1991.

İDRİS-İ BİTLİSÎ, *Heşt Behişt-VII. Ketîbe-Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, (haz.) Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK. Yayınları, Ankara 2019.

İNALCIK, Halil, *Fatih Sultan Mehmed Han*, (ed.) Tayfun Ulaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

İNBAŞI, Mehmet, “Eğriboz Sancağı İdarecileri (1756-1792)”, *Cihannüma-Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt VI, Sayı 1, Temmuz 2020, ss. 59-78.

İNBAŞI, Mehmet ve KUL, Eyüp, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp-Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, TTK. Yayınları, Ankara 2018.

KAYA, Münir Yaşar, *Osmanlı Vakıf Hukuku (Ömer Hilmi Efendi'nin Ahkâmü'l-Evkâf'ı Özelinde)*, Sonçağ Akademi, Ankara 2021.

KİEL, Machiel, “Eğriboz”, *TDVİA*, C. 10, İstanbul 1994, ss. 491-493.

KÖÇ, Ahmet, “Vakfiyelere Göre Vakıflarda Köle İstihdamı”, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik-Ticaret, Esaret, Yaşam*, (ed.) Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayınları, İstanbul 2017, ss. 227-248.

KUL, Muhittin, “Muhasara ve Deprem: Kal'a-i Ağrıboz Tamiratları (1688-1715)”, *History Studies*, Cilt 13, Sayı 1, Şubat 2021, ss. 69-97.

MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ-Neşrî Tarihi*, Cilt II, (haz.) Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, TTK. Yayınları, Ankara 2014.

MÉNAGE, V. L., “Eğriboz”, *Encyclopaedia of Islam*, Vol. II, E.J. Brill, Leiden 1991, ss. 691.

ORUÇ BİN ÂDİL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz.) Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları-Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK. Yayınları, Ankara 2003.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, MEB. Basımevi, Ankara 1983.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., “Cezâyir-i Bahr-i Sefid”, *TDVİA*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 500-501.

TANSEL, Selâhattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, TTK. Yayınları, Ankara 2014.

TOK, Özen, *Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri Para Vakıfları*, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2008.

TOPÇU, Esmâ Nur, “İslam-Osmanlı Hukukunda Vakfa Müdahale Kavramı”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 2024, ss. 833-883.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, TTK. Yayınları, Ankara 2003.

_____, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı XVII, 1983, ss. 55-60.

_____, “Vakıf-Tarih”, *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, ss. 479-486.

ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 2, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

IV. İnternet Kaynakları:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Negroponte_Triar%C5%9Fisi#/media/Dosya:Negroponte_by_Giacomo_Franco.jpg, (05.02.2025).

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4d/SDUK_-_Turkey_II._Containing_the_Northern_Part_of_Greece.jpg, (09.08.2024).

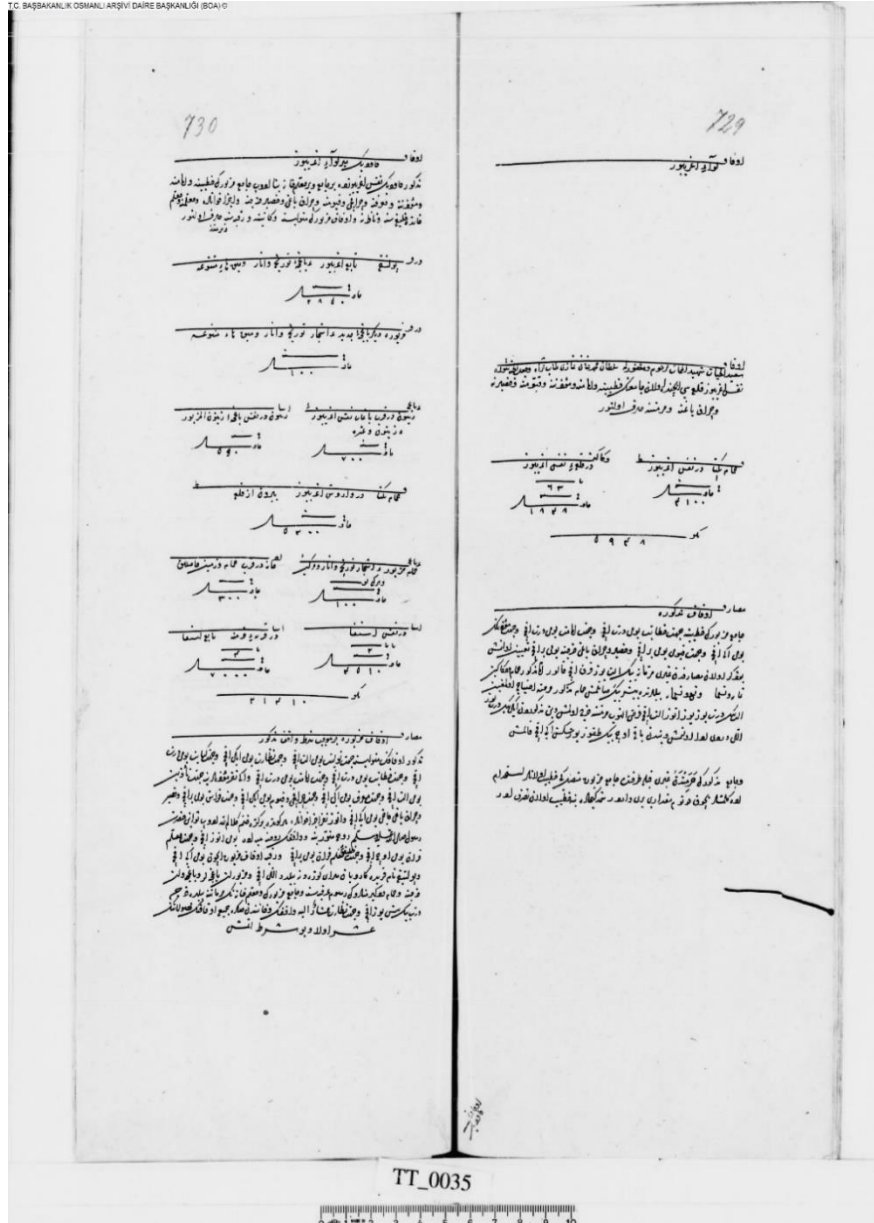
MUSA SEZER

<https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic20>, (10.04.2025).

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

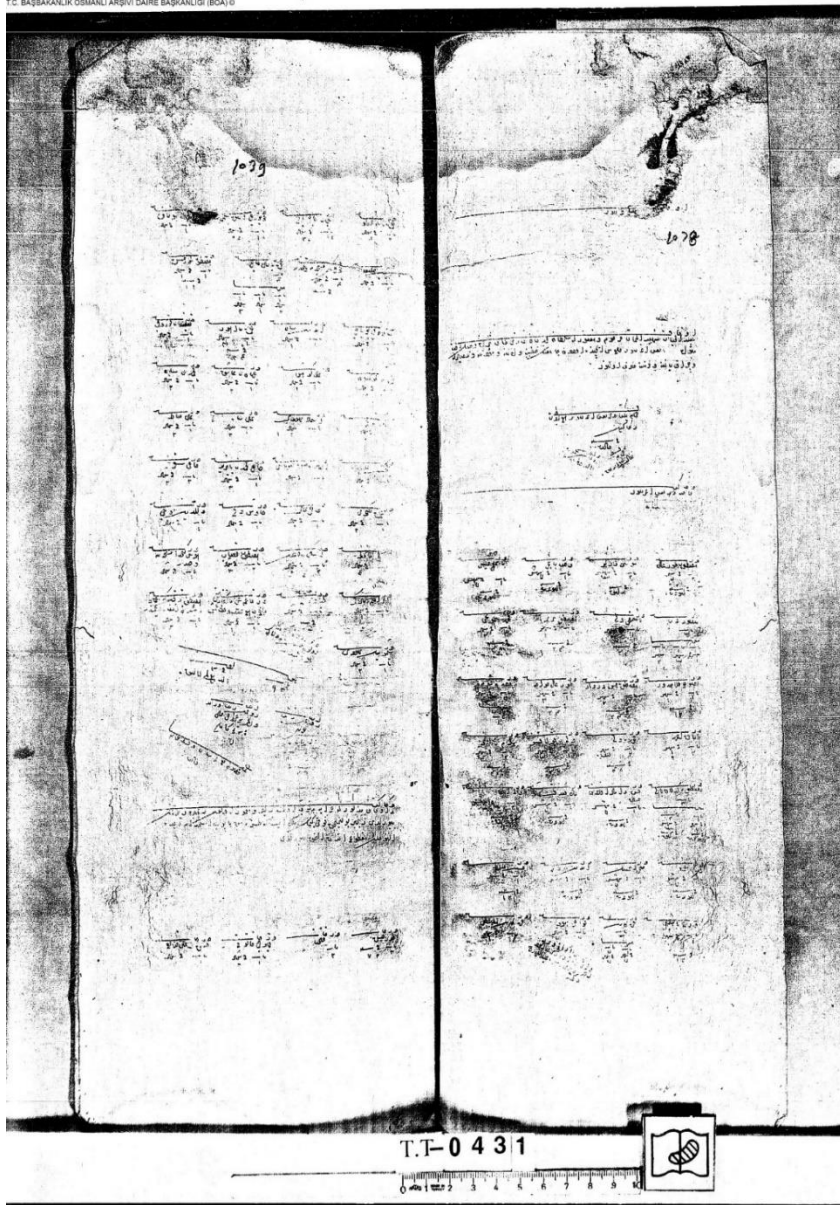
EKLER

Belge 1. 1506 Yılına Ait Tahrir Defteri

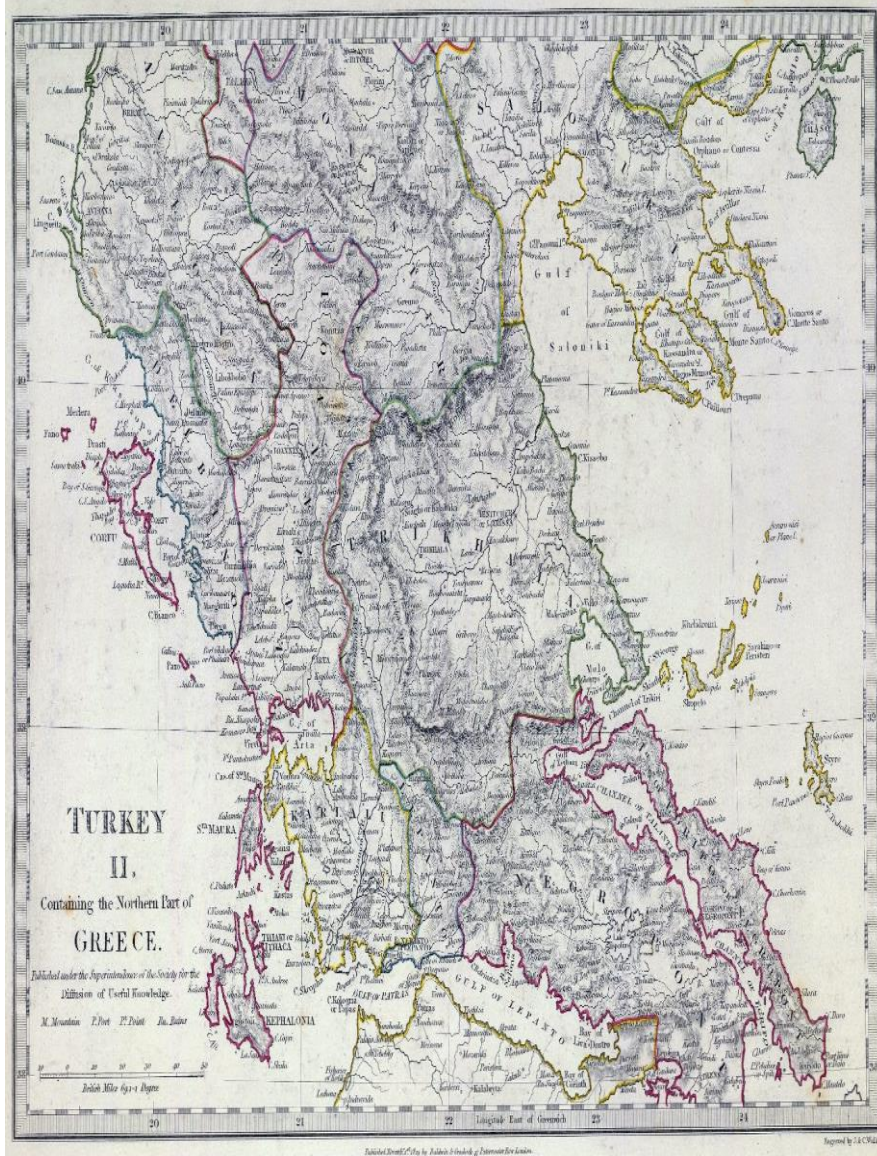
MUSA SEZER

Belge 2. 1540 Yılına Ait Tahrir Defteri

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Harita 1: Yunanistan ve Eğriboz Adası¹²³

¹²³ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4d/SDUK_-_Turkey_II._Containing_the_Northern_Part_of_Greece.jpg, (09.08.2024).

MUSA SEZER

Kroki 1: Negroponte (Halkida) Şehrinin Çizimi (1597)¹²⁴

¹²⁴ Venedikli Haritacı Giacomo Franco tarafından çizilmiştir, https://tr.wikipedia.org/wiki/NegroponteTriar%C5%9Fisi#/media/Dosya:Negroponte_by_Giacomo_Franco.jpg, (05.02.2025).